ביבליוגרפית ספרי ר׳ נתן

ספרי אדמו״ר הרב ר׳ נתן זצ״ל

ספר ״ליקוטי הלכות״
ספר ״ליקוטי תפלות״
ספר ״שמות הצדיקים״
ספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״
ספר ״ליקוטי עצות״
ספר ״ימי מוהרנ״ת״ ב׳ חלקים
ספר ״עלים לתרופה״ - ״מכתבי מוהרנ״ת״

ספרי אדמו״ר הרב ר׳ נתן זצ״ל

ספר ״ליקוטי הלכות״

מסודר על ארבעת חלקי שולחן־ערוך, מחולקים לשמונה חלקים: ג׳ על אר״ח, ב׳ על יו״ד, ב׳ על חו״מ, א׳ על אהע״ז.
הספרים נכתבו על ידי מוהרנ״ת זצ״ל בכתי״ק (ב׳ כרכים מעצם כתי״ק שמורים בספריית ירושלים, שעברו לידי תלמידו הר״ר אפרים בן הר״ר נפתלי מאומן זצ״ל, ומאתו להר״ר משה יהושע בזשיאלנסקי זצ״ל הי״ד, המכונה ר׳ אלטער מטעפליק, בעל ״השתפכות הנפש״, חתימתם מופיעה באחד הכרכים).

אדמו״ר מוהרנ״ת חידשם על דרך לימודו ספרי ה״שולחן ערוך״ ועל כן בכתב ידו מופיעים כל הלכות א׳ מאו״ח בכרך מיוחד וכן הלכות ב׳ מאו״ח בכרך מיוחד וכו׳. וכן ביו״ד הלכות א׳ בכרך מיוחד, הלכות ב׳ בכרך מיוחד וכן הלאה בכל הד׳ חלקי השו״ע.
אך כשהעתיקו הכתבים להכינם לדפוס, סידרו אותם בצורתם הנוכחית, על כל הלכה שבשו״ע שבע מערכות.
חלוקת הספרים לשמונה חלקים בא מצד כי לא נדפסו בפעם אחת אלא במשך זמן קרוב לעשרים שנה. ועיין בהקדמת ספר ״המפתחות״ להרב החסיד ר׳ יחיאל מענדיל וז״ל: ...והנה ידוע לאנ״ש שספר ״ליקוטי הלכות״ אשר על שו״ע או״ח נחלק לג׳ חלקים, מפני שנדפסו בג׳ זמנים.

וכן להיפך, הספר "ליקוטי הלכות" אשר על היו"ד אינו אלא חלק אחד [בהוצאה ראשונה] מפני שנדפסו בפעם אחת כל ההלכות הנמצאים על שו"ע יו"ד וכו' ושו"ע חו"מ נחלק על ב' חלקים וכו', וחלק אה"ע אין בו רק חלק אחד וכו', ע"כ. תוכן הספר: דורשים ארוכים מארץ מדה, עמוקים מני ים בהרחבת נועם תורתנו הקדושה, ע"פ הקדמות קדושות מחז"ל, זוה"ק, כתבי האריז"ל ותורת אדמו"ר הננמ"ח זצ"ל, סובבים ים החכמה,
דברי השו"ע, להראות נתיב ודרך איך להוציא משפטי הנהגות ישרות להתקרב להש"י מכל לימוד ולימוד.
מסודר ע"פ רוב בשבעה דרושים על כל הלכה והלכה. ולפעמים מגיע גם לשמונה ותשעה. ההלכות הראשונות נכתבו עוד בחיי אדמו"ר הננמ"ח זצ"ל, ע"פ רוב עד הלכה ג' ובכלל, והשאר נכתבו אחרי פטירת אדמו"ר נ"ע.
סדר ההלכות אשר נדפסו הוא כמועתק מכת"י מוהרנ"ת זצ"ל, אך ב' ההלכות הראשונות נתחלפו בשעת ההדפסה, הלכה א' לב' וב' לא', כש"כ הר"ר יחיאל מענדיל זצ"ל בהקדמת המפתחות.
ספרי "ליקוטי הלכות" מעוטרים עם מפתחות אשר סידר מוהרנ"ת זצ"ל עד הלכה ה' ולא עד בכלל, בג' פנים:
א. מפתחות על סדר פרשיות התורה;
ב. מפתחות על ליקוטי מוהר"ן;
ג. מפתחות ותמצית מכל דרוש (חלק מהם נמצאים עד היום בכת"ק).

המפתחות על או"ח ויו"ד נאבדו בשעת הסתלקותו ולא נמצא מהם כ"א מעט מזעיר על או"ח. המפתחות על יו"ד כנראה שהם פרי עבודתו של הר"ר נחמן מטולטשין זצ"ל, אחרי אשר לא מצא המפתחות שסידר מוהרנ"ת זצ"ל, כי יש הבדל גדול בין צורת המפתחות של מוהרנ"ת זצ"ל על חו"מ ואה"ע ומה שיש על או"ח, מהמפתחות על יו"ד.
(לפלא, אחרי שזכינו שיודפסו מחדש כל ספרי ליקו"ה, השמיטו בלא שיט־לב כמעט רוב המפתחות אשר הודפסו בהדפסה ראשונה).
אדמו"ר מהרנ"ת התחיל לכתוב חיבוריו בחיי אדמו"ר הננמ"ח, על פי פקודתו לבאר ולחדש בכל הלכה והלכה מדי חלקי שו"ע, לגלות בהם שורשם בדרך נסתר וחכמת האמת ולהוציא מהם עצות דקדושה לעובדא ולמעשה.
ראשית חינוכו בדרך זו ע"י אדמו"ר נ"ע נזכר ב"ימי מוהרנ"ת" דף ז' ע"ב, וז"ל: "שנת תקס"ה וכו', באותו העת ציוה עלי להתחיל לחשוב תורה, אבל עדיין לא ציוה לכותבה. ואמר שבפעם אחרת יצוד, עלי גם לכתוב וכו'", ע"כ. ושם דף י' ע"ב "שנת תקס"ו וכו' בתחילת החורף צוה עלי להתחיל לכתוב מה שאני מחדש וכן עשיתי וכו'/ ע"כ.
ציוויו של האדמו"ר ופקודתו אז לחדש ע"פ הקדמות תורתו, באה אחרי שזוכך והוכן אדמו"ר מוהרנ"ת ע"י כ"ק אדמו"ר הננמ"ח זצוק"ל, בהסרת דרכי הסיבוכים ובירור שכלו מפסולת המדמה המעורב בטוב ורע, כנזכר ב"יחיי מוהר"ן" חלק עבודת ה' סי' ע"ה ת"ל: "אמר כבר נתתי

לכם כח המדמה כשר וטוב ואתם רשאים לחדש בתורה, ואמר אתם יכולים להשיג בכח המדמה שלכם מה שאני יכול להשיג בשכלי, ע"כ.
ובספר "שיחות וסיפורים" דף פ"ז אות י"ג בת"ד וז"ל: ספרי מורנ"ת אשר עליו סמך רבינו ז"ל את ידיו למלא אותו ברוח אלקים לקום ולדרוש בדבריו הק', עד שגם כל דרשותיו כנים ואמתיים ובלי שום תערובת ח"ו מבילבול המדמה, בתכלית ההיפוך שהזכיר מזה רבינו ז"ל בליקו"א סי' נ"ד, עי"ש וכוי, ע"כ.
דרוש הראשון שהתחיל מוהרנ"ת לחדש ולכתוב היה על מאמר סי' נ"ד שבספר "ליקוטי מוהר"ן", כנזכר ב"ביאור הליקוטים" סי' נ"ד. מאז שהתחיל לכתוב ספריו עד ח' טבת תר"ה, שהוא יומיים לפני פטירתו, ערך של ארבעים שנה, לא פסקה ידו ולא הניח חבר, קנה קולמוסו מלהפיץ מעיינותיו חוצה, ולא היה דבר שיעצור בעדו מלהניח קסת הסופר אשר במתניו, אם בשבתו בביתו, אם בטלטוליו הרבים בנסיעותיו, אם בעת שישב במאסר, בעידן דעקת ליה ובעידן דרווח ליה. ואציין בזה כמה קטעים המובאים בדרך אגב בספריו הק' אשר מהם יראה המעיין באיזה אופן נכתבו הספרים.
בליקו"ה או"ח ח"ג הלכות ר"ח הלכה ז' בסופו וז"ל: אמר המסדר [הר"ר נחמן מטולטשין זצ"ל] מתיבת גם עד כאן וגם ענין חוה"מ המובא באות נו"ן כתב מו"ר בעל המחבר הזה ב' ימים קודם הסתלקותו בעת חולשתו הגדולה, אעפי"כ התגבר בכל כוחותיו וכתב מה שהשיג אז, כי זאת ראינו עין בעין שמוחו היה דבוק בהתורה עד הרגע האחרון של הסתלקותו שנסתלק ביום ר עש"ק פר' ויגש עשרה בטבת שנת תר"ה לפ"ק, וראינו בעינינו שקיים מאמר חז"ל זאת התורה אדם כי ימות וכו', שחייב אדם לעסוק בתורה עד יום מותו, כי עוד כמעט ברגע האחרון של הסתלקותו שמענו ממנו חידושי תורה, אך לא היה בכוחו לכתוב עוד, ואפילו לדבר כל מה שהיה במוחו לא היה באפשר, וכך אמר בפירוש בזה"ל בעת שנכנסו עם הנרות שהכינו אז לכבוד שבת. וכשראה אותם נתלהב מאד ומגודל התלהבותו הורם מעט ממטתו ונשאר מושב מעט, והתחיל לומר בהתלהבות נוראה מאד בזה הלשון: נרות של שבת, נרות של שבת. ואמר זאת בהתלהבות נוראה כמה וכמה פעמים וגילה לנו אז תורה נפלאה מענין הנרות דקדושה וכלל כולם בפירוש נר שבת, ונר יו"ט ונרות של חנוכה וכו' וכו', ואח"כ אמר אז יש לי עתה בזה תלי תלין של הלכות, אך אין לי כח לדבר יותר, ובמעט זמן קצר, לערך שעה, נסתלק. מה נאמר מה נדבר, אוי לנו על שברינו נחלה מכתינו, אבל זאת נחמתינו אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים ירושתינו שזכינו לירש ממנו תורות וחידושים כאלה וכאלה, אשרינו, ע"כ.
הדבר נזכר ג"כ במכתב שכתבו אנ"ש מברסלב לאנ"ש שבטשעהרין, שבו הודיעו מהסתלקות גאון עוזינו ציס"ע מורנ"ת זצ"ל בת"ד... ובכל יום גברה חולשתו וכו' ובלילה אמר חצות ואחר חצות בערך ג' שעות קודם אור היום תפס קולמוס וכתב תורה על משנת משקין בית השלחין במועד וכו', נר שבת ונר יו"ט וכו' ואמר שיש לו על ענין זה תילי תילין של הלכות פלאי פלאות, רק אין לי כח וכו', ע"כ.

כנראה מדבריו האחרונים שם, שיחס נשמתו בשרשה לנשמת עזרא הסופר (ואכ״מ להאריך בזה) אשר חל הסתלקותו ג״כ בעשרה בטבת. וכן בעת אשר רדפו אותו והוכרח לנוד כצפור ממקום למקום, לא איבד עשתונותיו וריכז כוחו האדיר בהמשך כתיבת ספריו הק׳ כנזכר מזה בליקו״ה יו״ד ריש הלכות דגים הלכה ה׳ ת״ל: ב״ה תקצ״ה לפ״ק טבת טשעהרין בעת הרעש והבריחה, המקום ירחם וכו׳, ע״כ. הדברים באו קצת מוסברים בהג״ה למכתבו מכתב קס״ו. מוצאי שבת שירה אור ליום א׳ תקצ״ה לפ״ק טשעהרין עי״ש ובהג״ה מתלמידו וז״ל... בשבת חנוכה פר׳ מקץ בסעודה שלישית תיכף כשהתחיל מורנו ר׳ נתן ז״ל לומר תורה, גירו עליו השונאים המעלילים את האדון הגאראדניטשע, וסיבב את הבית שלו עם אנשי חיל, והבית היה מלא אז מפה אל פה מבני ישראל הכשרים שבאו לשמוע דברי קדשו, ולקח האדון הנ״ל כמה נפשות לתפיסה, וגם ספרים הרבה הן הנדפסים, היינו ש״ס ופוסקים וכו׳ והן מכתביו, והיה מורנו אז בסכנה גדולה ועצומה, וביום ב׳ שלאחר שבת חנוכה הנ״ל, רצה האדון הנ״ל ליקח לתפיסה את מורנו זצ״ל בעצמו, והוכרח לברוח בהחבא לאומאן ומשם לטשעהרין, כאשר יבואר להלן. וזה תמצא בתחילת הלכות דגים הלכה ה׳ בליקוטי הלכות יו״ד שכתב שם שנתחברה בעת הרעש והבריחה, היינו הרעש והבריחה הזאת שברח אז לטשעהרין וכו׳, ע״כ.

אך לא ארכו הימים וכעבור כמה חדשים ביום ד׳ פר׳ מטות ומסעי חודש מנ״א תקצ״ה [אחרי הרבה עלילות ושקרים שהעלילו עליו מתנגדיו שהוא חותר וממריד נגד השלטון ועושה עצמו נביא ועוד ועוד, אשר כל זה העלה חמתו של השלטון עליו ומתנגדיו הוציאו סכומים עצומים של כסף לשחד בזה את המושלים ופקידיהם לתפוס את מוהרנ״ת זצ״ל לבית האסורים ובעוונותינו הרבים מעשה שטן הצליח, רק לפי שעה, ונתפס מוהרנ״ת זצ״ל לבית אסורים, כמבואר .כל זאת במכתביו משנת תקצ״ה עד תקצ״ט שאז נשברו מתנגדיו שבר אשר לא יכלו קום, כמסופר מזה מעט מזעיר בספר ״ימי התלאות״ ובס׳ ״טובות זכרונות״, עי״ש כ״ז ואכ״מ] ואעתיק רק קטעים מהמגע להתעלותו אז בימים האלו מעל כל הסובב אותו והשקיע מוחו ודעתו רק בתורת ה׳ ובכתיבת ספריו. עיין בדברי המעתיק במכתב ק״פ מיום א׳ פר׳ מטות ומסעי תקצ״ה בת״ד וז״ל: ביום ד׳ פ׳ הנ״ל לקחו אותו להתפיסה להטורמע ועינו אותו שם מאד, כי הושיבו אותו בין גזלנים ורוצחי נפשות [המחשבה הראשונה שעלתה אז במוחו של מוהרנ״ת אשר גם בלא זר. לא זזה מתוך מחשבתו הוא זכרון יום האחרון כמסופר בימי התלאות סי׳ ל׳ בת״ד וז״ל: סיפר מורנ״ת שבעת שהובילו אותו לתפיסה והגיע לשער בא על זכרונו, איך שמלאכי חבלה מובילים אותו לגיהנם ומגיעים לפתחו של גהינום שרואה בזה הפתח יכנס לגהינום וכר] וביום הראשון היה כמעט מסוכן על ידי העינוים שעינו אותו, עד שחמל השי״ת, ויתן אותו לחן בעיני שר בית הסוהר והושיבו בחדר מיוחד, והניח שיתנו לו כל הספרים אשר היו צריכין לו בכל יום, היינו תנ״ך ואחד מד׳ חלקי שו״ע הגדולים וגמרא וזוהר וכתבי האריז״ל וכיוצא עוד ספרים, הן מנגלה והן מנסתר, וגם כלי כתיבה נתנו לו לבית הסוהר, כי גם שם דיבק את עצמו להשי״ת, עד שזכה להשיג חידושין דאורייתא, כמובא מזה בספר ״ליקוטי הלכות״ יורה דעה, ע״כ. ובספר ״ימי התלאות״ סי׳ ל׳ וז״ל: שמה הכניסו לו כל הספרים וגם ניר ודיו ושם חידש הרבה חידושי תורה והלכה אחת יש בליקו״ה שמוזכר שחיבר אותה בתפיסה וכו׳, ובסי׳ ל״ב מציין שהיא הלכה ד׳ בהלכות יין נסך׳ והנה מורנ״ת לא מזכיר בפירוש דבר ישיבתו אז בבית הסוהר, אך מכלל

דבריו מוכח כן. אציין רק ר״פ והבקי מהנעשה אז יבין הדבר לאישורו.
וז״ל שם סי׳ ט״יו: גודל עוצם הפגם של המחלוקת שעי״ז באים לידי שפ״ד בכמה בחינות וכו׳ וכר ובפרט שרוב מקורביהם פגומים מאד וכו׳ ובודים שקרים וכזבים גדולים על הצדיק האמת ואנשיו, עד שמתירין דמם בפרהסיא וכו׳ וכו׳ כי מסית את האדם על חבירו שמצוה גדולה להודפו ולרודפו וכו׳
[והכוונה לנוסח הכרוז שהוציא החולק] ושם סי׳ כ״ב כשמתגברין החולקים הרודפים ומוסרים איש ישראלי הנרדף על ידם לבית האסורים ממש ח״ו וכביכול השכינה היא בתפיסה בבית האסורים עמו, כי עמו אנכי בצרה, אוי להגורמים כל זה, אוי לנפשם כי גמלו להם רעה, וכשאיש הישראלי רואה שמתגברת עליו הגלות מאד מכל הצדדים מכ״ש מי שהוא נרדף כ״כ עד שבא ח״ו לבית האסורים ממש צריך לתת ללבו לברוח ולנוס משם דייקא להשי״ת וכו׳ וכו׳ עי״ש הלכה עמוקה ורחבה, עמוד והתבונן כח שליטתו על עצמו שאפילו בעמדו לפני משפט אשר לא ידע את אשר יחרץ גורלו משם דיבק את עצמו להשי״ת, וגם משם הדריך וחינך והפיץ מעינותיו חוצה. ואציין בזה מכתב מתלמידו הרה״ח ר׳ נתן ב״ר לייבל, בעהמ״ח ספר ״קונטרס הצירופים״, מכתב צ״ה (בכת״י) ת״ל:
וכבר אמר אדמו״ר מוה״ר נתן זצוק״ל כשגבר עלינו המחלוקת מאד החיו עצמם בזה הפסוק ״השומר אמת לעולם״, שהשי״ת בעצמו שומר האמת לעולם, ומכל החירופין והגידופין תפנו עצמכם ללמוד ליקוטי הלכות, כי רבינו ז״ל אמר שהצדיק מכל החירופין והגידופין הוא עושה הלכות [ליקו״א סי׳ י״ב] ומאדמו״ר מוה״ר נתן זצוק״ל ראינו בעינינו שזכה לזה, ואנו צריכים בפשיטות לקיים שמכל הבזיונות נפנה עצמנו אל ספרי רבינו זצ״ל וכו׳ וכו׳ ע״כ.
אך בחסדי השי״ת ניצל אז ע״י השתדלות מצד אנ״ש ובעיקר השקיע כחו והשפעתו הנגיד הנכבד מחשובי אנ״ש הרה״ח ר׳ שמואל ויינברג זצ״ל, והחליפו עונשו בגזירת גירוש וגם אז המשיך ביתר שאת להפיץ מעינותיו חוצה וזרמי הנחל פרצו לכל עבר, אע״פ שנשאר גלמוד מכל חברתו ותלמידיו.
וכה דבריו ב״ליקוטי הלכות״ יו״ד הל׳ רבית הל׳ ה׳ בתחילת ההלכה:
ב״ה אלול תקצ״ה לפ״ק נעמרוב.
התחלתי קונטרס זה המתחיל מהלכות רבית הלכה ה׳ בעת אשר גירשו אותי מביתי מברסלב ע״י עלילות שקר בעצת החולקים, וה׳ לא עזב חסדו מאתי ויתן אותי לרחמים, ובצר הרחיב לי וזכיתי גם בעוצם הגירוש והטלטול והרדיפות מכל צד כמפורסם, לחדש גם אז את אשר האיר ה׳ עיני בחסדו למצוא נפלאות בהלכות התורה הקדושה ע״פ דרכי נפלאות ההקדמות נוראות והחידושים חדשים נוראים ונפלאים, עד אין חקר שקבלתי ממנו זצ״ל, וכו׳ ע״כ.

מכיון שהזכרנו את הכרוז הנ״ל, הנני לגלות אוזן, כי מה שכתב בספר ״דור דעה״ בנוגע לכרוז הנ״ל אשר תולה בוקי סריקי באחד מגדולי וצדיקי הדור, דבריו בשקר יסודם. חוץ מזה שידוע היטב מי פרסם וחתם על הכרוז המכוער אשר התיר דם אדמו״ ר מוהרנ״ת זצוקללל״ה, כאשר

יזכיר מזה אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל במכתבו אל הרב מסאוראן מיום ה׳ וישלח תקצ״ה עי״ש. וכן בימי התלאות. יתר ע״כ איך הבל יפצה פיו לעוות ולשקר בדבר דעבידי לגלוי, דהרי הכרוז הנ״ל יצא בשנת תקצ״ה כידוע ומוזכר כ״פ במכתבים. והצדיק אשר עליו יאמר בספר הנ״ל שחתם על הכרוז נסתלק בשנת תקפ״ו (במובא בספר ״חכמי ישראל״ נוסח מצבתו הק׳ וכן בשאר ספרי התולדות). זאת אומרת שנסתלק קרוב לעשר שנים לפני שיצא הלהב על מוהרנ״ת. ואדמו״ר מוהרנ״ת מזכיר שבשנת תקפ״ה ביקר אצל הצדיק הנ״ל וקיבלו בכבוד רב ודיברו בידידות, אך זה דרכם כסל למו לרמות, לרמוס ולדרום כשור המזיק בלי לברר אמיתות הדברים. וראה עד היכן הגיע חוצפתם ועזותם כי קמו והדפיסו בתוך ספר הקדוש מדרש פנחס, דיברו וכו׳ על ברסלבער חסידים וכו׳. והנה שם ברסלבער הוקבע לראשונה בשנת תקס״ב כמבואר בחיי מוהר״ן, מקום ישיבתו ונסיעותיו סי׳ י״ב וז״ל: בשנת תקס״ב בחודש אלול נכנס לברסלב וכו׳, ואח״כ אמר היום נטענו שם ברסלבר חסידים וכו׳ ע״כ, והנה הרה״ק ר׳ פנחס מקאריץ זצוק״ל נסתלק בשנת תקנ״א (לפי ס׳ חכמי ישראל) זאת אומרת אחד עשר שנה לפני שידעו, והיה קיים בעולם ברסלבער חסידים, וכשנסתלק לחיי העוה״ב היה אדמו״ר נ״ע בן שמונה־עשר וחצי שנה (כי נולד באמצע שנת תקל״ב) ואז גר אדמו״ר במעדווועדיקא והיה ממש תחלת דתחלת הנהגתו, שנכנסו אליו כמה אנשים, אבל עדיין לא יצא שמו וטבעו בעולם ולא חלק אדם עליו, כי כל המחלוקת התחילה אחרי שחזר אדמו״ר מארי״י ונכנס לעיר זלאטפאלי בשנת תק״ס כמבוא!״ בחיי מוהר״ן. ובפרט אם ננקוט את תאריך הסתלקות הרה״ק ר״ם זצ״ל, לפי המבואר בספר ״דור דור ודורשיו״ מערכה פ׳ סי׳ פ״ו, שכתב שנסתלק סביבות שנת תק״מ, זאת אומרת שאדמו״ר נ״ע היה אז בגיל שמונה למרבה. וא״כ איך יתכן לכתוב שדיברו לפניו ואמר.

ציינתי שני פרטי דברים אלו לראות ולהיות לעדים איך העיזו לכתוב ולהדפיס שקרים גסים ולהפיצם ע״פ תבל, ועוד תלו עצמן באילנות גדולים. ידוע ומפורסם בין אנ״ש כי הגאון ר׳ מאיר שפירא זצ״ל, שהיה נכד הרה״ק ר׳ פנחס זצ״ל אמר שהדברים המובאים שם בענין זה הם מזויפים והפליג בגודל חיבתו וידידותו לאנ״ש כמפורסם לכל תלמידיו ויודעיו. וכן הרה״ג ר׳ מרדכי הלברשטאם אב״ד סוקלאב זצ״ל פירסם בשעתו מכתב אשר מבאר כי הדברים בשקר יסודם. בהדפסות האחרונות הוציאו הקטע הזה מספר הקדוש ״מדרש פנחס״. לפי הוראות מהרה״צ מבעלז זצ״ל והגאון מטשעבין זצ״ל, השתדל בזה הרה״ח המפורסם יכו׳ מו״ה אשר זעליג מרגליות שליט״א.

יצאתי בדרך אגב וגררא דגררא מהנושא. נחזור לראשונות. בעצם הרעש והמחלוקת נאבדו חלק מחידושי תורתו של מוהרנ״ת כנזכר בליקו״ה, יו״ד סוף הלכות שחיטה הלכה ה׳, וז״ל: ועיין השייך לזה בכרך כ״ף, אד בעוה״ר נאבד לחלוטין בעת הרעש והמחלוקת שהי׳ בשנת תקצ״ה לפ״ק. עוד שם הועתק מכ״י מו״ד מו״ה ר׳ נתן זצוק״ל בעל המחבר הלזה וז״ל: התחלת ספר הזה ״ליקוטי

הלכות״ על התחלת היו״ד מהלכה ה׳ שהוא מהלכות שחיטה עד הלכות דגים כבר הי׳ כתוב אצלי ת״ל (היינו בכרך כ״ף הנ״ל) אך בשעת הרדיפה שרדפו אותי וכו׳ כמפורסם וכמבואר אצלנו בכתב מעט מזה, אז נאבד הכרך כ״ף הנ״ל שהי׳ כתוב שם חידושים על התחלת היו״ד עד ה׳ דגים, הש״י ברחמיו ישיב כל האבידות בגשמיות ורוחניות וישקיט מאתנו המחלוקת שחולקים עדיין עלינו בחנם על לא דבר, עד אשר רבו משערות ראשינו שונאינו חנם וכו׳ תחת אהבתינו ישטנוני ואני תפלה ע״כ.
וכן בשעת הסתלקותו הקדושה נאבדו כמה כתבים ממוהרנ״ת כנזכר בימי מוהרנ״ת, וכן בדברי הר״ר נחמן מטולטשין ז״ל בסוף חו״מ בהמפתחות (דפוס ראשון) וז״ל א״ה מפתחות וראשי פרקים מכל הלכה והלכה ומכל אות אשר בכל הלכה כמו שהם על החו״מ ח״א וח״ב ואה״ע, כמו כן היה על כל האו״ח והיו״ד, אך נאבדו מאתנו בעת רעש הסתלקותו ולא נודע לנו איה הם וכר ועי״ש.
קודם שנסדר סדר השתלשלות הדפסת ה״ליקוטי הלכות״ ראיתי לציין כמה דברים בגודל יקרתם מדברי תלמידיו.
בהקדמת ימי התלאות וז״ל אציג פה מה שאמר הר׳ משה. [ברסלבער] זצ״ל ששמע ממוהרנ״ת בעת שדיברו לפניו מחלומו של ר׳ שמואל־אייזיק זצ״ל ואמר תחילה בלשון צחות חלומות. אח״כ אמר, אני אספר לכם את חלומי. ראיתי את אדמו״ר שבא אלי עם עוד אחד, וסיפרתי לפניו בדרך קובלנא כל אשר עבר עלי, ואמר לי אדמו״ר בזה״ל: ״די האסט אבער מיט דיינע ספרים גיט גימאכט״ (אבל אתה עם הספרים שלך טוב עשית) וזה האחד שהי׳ עמו נענע לו בראשו והסכים על זה ואמר בזה״ל: ״יאה יאה, זייער גיט גימאכט (כן כן, טוב מאד עשית) ושאלתי את אדמו״ר מי הוא זה, והשיב לי, זה הוא משה רבינו ע״ה, ע״כ.
ובמכתבי הרה״ח ר׳ נתן מטבריא הנמצאים עדיין בכת״י מכתב נ״ה וז״ל: ...אין אני יודע איך יכולין לחיות בלא ספרי רבינו זצ״ל ותלמידו הקדוש ותלמיד תלמידו [הכוונה לספרי הרב מטשעהרין זצ״ל שנדפסו אז קצת מספריו] כ״א תרצו לבקש איזה מרגוע לנפשיכם הן בעבודת השי״ת תלמדו בהלכות קריאת התורה, והן איד יכולין לעשות משא ומתן תלמדו בהלכות משא ומתן הלכה ד׳ ואם תעיינו באמת ובאמונה שלימה ובהתקשרות אמיתית לרבינו זצ״ל ולתלמידו הקדוש, בוודאי תמצאו מרגוע לנפשותיכם, כי אין אני מבין כלל איך מי שנקרא על שם רבינו זצ״ל ותלמידו הקדוש, איך אינו מתמיד לחפש בגנזיא דמלכא באוצרות היקרים אשר גילה השי״ת לרבינו זצ״ל ותלמידו הקדוש, כי הלא הם משיבין הנפש בזה ובבא, וכל יום ויום שילמוד בהם יתנו חיות לזה היום כפי מה שעובר על האדם בזה.
ומבלעדם איני יודע איך מקבלים חיות כי רבינו זצ״ל ותלמידו הק׳ חיו חיים טובים וחיים ארוכים, ויכולים לומר שירות וחידות ולעשות זמן שיהיה הזמן יקר ולהמשיך אותנו בקולם אל השי״ת. ובדבריהם הם מועטים המחזיקים הרבה ויכולים לרפאות את נפשותינו מכל תחלואינו המוכים בעשרה חיצים, רק אנו צריכין להטות שכמנו בתמימות ובפשיטות לילך בדרכי השי״ת, ובדרכי רבעו זצ״ל ותלמידו הקדוש, וברצונות חזקים יומם ולילה, ולא נניח הרצון כלל וכו׳ וכר וללבוש אותנו

בלבושים שלמים וכו׳, כי כל תורה והלכה היא לבוש לנשמותינו וכו׳ ע״כ.
עוד שם מכתב ק״ג: ...ספרי רבעו ז״ל ותלמידו הק׳ הם ממש הגן עדן והם יכולים ממש להפוך משאול תחתית לגן עדן התחתון ולגן עדן העליון. ובכל עת אנו צריכים לשמוח שיש לנו רבי כזה ותלמיד כזה וכר וכו׳, ע״כ.
עוד שם מכתב קי״ד: ...ביום שבת קודש למדתי הלכות תפילין הלכה ה׳ על המעשה, ואתמול ב״ה גמרתי אותה וממש תאמינו לי שבעת הלימוד ישבתי בגן עדן. והשי״י יתן שיהיה זה הגן עדן שלנו וכו׳, ע״כ.
העולה על כולם בהרגשתו ושמושו בקודש (כלשון ר׳ נתן בעל קונטרס הצירופים) אצל מוהרנ״ת ז״ל בפועל ממש היה תלמידו הנאמן אשר היה חסיד בכל מעשיו בבית אדמו״ר מוהרנ״ת ובנסיעותיו התכופות וכר וכו׳, אשר סיכן עצמו בסכ״נ לא פעם אחת עבור מוהרנ״ת זצ״ל היה הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל שאדמר״ר מוהרנ״ת זצ״ל קלע למעמקי חריצי נפשו בהיותו בחור צעיר ומאז עמד לשרת אותו לכל אשר יצווה, הוא אשר הרגיש כי עליו חלה חובת היום בהוצאת ספרי ״ליקוטי הלכות״.
החובה שהרגיש הר״ג מטולטשין זצ״ל בזה למדים אנו מביטוייו הקצרים בסוף המפתחות לאהע״ז וז״ל: ...כמה שנמצא אתי טוב אדמו״ר מוהרנ״ת זצוק״ל חובה עלי להוציאו לאור, כי כל דיבוי ודיבור הנמצא מכתביו הנ״ל הן מפתחות ור״פ וכו׳, כולם משיבין את הנפש בשבעה משיבי טעם ומלמד לאדם דעת ועצות להתקרב להש״י, מכל מקום אשר נתעה בעו״ה ולהנטותו לתחי׳ לנצח נצחים, אכי״ר, ע״כ.
הוא אשר הכינם וסידרם לדפוס וראשון לכל העתיקם בכתב הדור, כדי שיוכלו להדפיסם. וכלשונו בתחילת הספר בהתנצלות מהמשגיח בהדפסת ספר הק׳ ליקוטי הלכות וז״ל: ...כי לא נדפסו מכתב ידו הקדושה בעצמו רק מהעתקת כתב ידו מיד ליד וכו׳ וכו׳.
והרחיב הדברים בנו הגר״א חזן בר״ג מטולטשין זצ״ל בספר שיחות וסיפורים דף ס״ד סי׳ מ״ז (דפו״י) וז״ל: וברוב הרגשת אבי זצ״ל שזכה להרגיש בהם קיבל על עצמו עניות מופלגת ועצומה כמה שנים וטרח ויגע להעתיק כל הששה כרכים באופן שיהיו ראוים להדפיס מהם (כי מכתיבת מורנ״ת זצ״ל ברוב מהירותו נדבקו הרבה מהאותיות זה לזה עד שהיה קשה להדפיס מהם) , ולא קיבל על זה פרס ומעות ממורנ״ת זצ״ל אפילו פרוטה אחת. ומאמר רבינו זצ״ל לאנ״ש על מורנ״ת זצ״ל שיש להם להחזיק לו טובה, כי לולא הוא לא היה להם אפילו דף אחד, סבב אח״כ זה המאמר גם על אבי זצ״ל בשקידתו ויגיעותיו להוציא לאור ספרי מוהרנ״ת זצ״ל. ושמעתי מאתו שבעת גמרו את כתיבת ספרי ״ליקוטי הלכות״ שאל אותו פעם אחת מוהרנ״ת זצ״ל: ״ההרגשת בספרי התנוצצות אלקות י״י והשיב לו: ״הן״ (והי׳ מבואר מדבריו שכמה פעמים ברוב הרגשתו והתנוצצות אלקות שזרח עליו מחמת זה, הוכרח להניח את הקולמוס מתוך ידו ולפסוק לגמרי מהכתיבה) ואח״כ חגר את מתניו להדפיס עכ״פ את הכרך הראשון (או״ח חלק א׳) אבל ע״ז נתעורר מורנ״ת זצ״ל ליתן לו קצת על הוצאות הדרך לעיר יאס שבמדינת וואלאכייע. וזוגתו כששמעה בטולטשין שנסע למדינת וואלאכייע נסעה לברסלב להודיע למורנ״ת זצ״ל שאם לא יספיקה עכ״פ בלחם צר ומים לחץ תגווע ח״ו ברעב היא וזרעה, והוכרח מוהרנ״ת

לכתוב לבנו ר׳ יצחק זצ״ל מטאלטשין ליתן לה בכל שבוע איזה סכום באופן שתתפרנס עכ״פ בצימצום. ואבי ז״ל בעצמו בכל משך הדרך, הרבה מאד לצמצם ולמעט בהוצאות וגם בתחלת הדרך הלך רגלי כמה פעמים, כי גם הוצאות הדפוס עצמם היו קשים וכבדים על מוהרנ״ת זצ״ל, כפי עוצם עניותו והסתרתו מאנשי תבל, ע״כ.

פרשת הדפסת ספרי ״ליקוטי הלכות״ אפופה מסתורין. מוהרנ״ת זצ״ל במכתביו נמנע כמעט להזכיר את דבר ההדפסה. הוא מזכיר תמיד ששלח את ר׳ נחמן להתחיל את העסק ולגמור את העסק, אך אינו מזכיר אף פעם מענין הספרים, רק כותב שיביאו את הסחורה, הסחורה עולה יפה, או שכותב ס׳, מבלי להבין מה היא כל החרדה. יתר על כן, אפילו כשמורנ״ת שולח דוגמא לאנ״ש, מזהירם בתוקף שיגנזו את זה שלא יראה אותו זר ח״ו. עוד מה בעצם קרה להדפוס הנכבד עם אותיות נהדרות אשר היד. למוהרנ״ת זצ״ל, אשר השקיע בזה זמן כסף רצון וכח. ובשנת תקפ״ה כבר קיבל תשובה מוילנא שיתנו לו רשיון, כמו שמזכיר בימי מוהרנ״ת דף נ״ו וז״ל: ביום א׳ שאחר יו״כ הנקרא שם ה׳ שנת תקפ״ה עזרני השי״ת שהגיעה לי תשובה מווילנא שאשלח לשם סך מועט וישלחו לי רשיון מיד וכר ושם ביום ה׳ כ״ד תשרי א״ח סוכות תקפ״ו עזרני השי״ת ופתחו לי הבית שהדפוס עומד בו שהי׳ חתום עד הנה זה יותר משנה ומחצה, אבל הדפוס בעצמו עדיין חתומה וכוי, ע״כ. וגם מה חיפשו בשנת תקצ״ה את הדפוס בבית מוהרנ״ת כנזכר במכתביו.
מכתב ק״פ מיום א׳ מטות ומסעי תקצ״ה וז״ל: ...אתמול סמוך למנחה בא הקווארטאלנע לביתי ושאל על דבר הדפוס, והשיבו לו, הלא כבר אין לי דפוס זה כמה שנים והלך בשתיקה מביתי ולא השיב דבר וכו׳, ע״כ. וגם רואים שמוהרנ״ת ז״ל חיפש עצות חדשות בנוגע להדפסה כמוזכר במכתביו קכ״ט שנת תקצ״ד וז״ל: ...הן היום בא לביתי מוכ״ז הרבני הנגיד מו״ה חיים ג״י מלבוב וכו׳, כי נחוץ הוא אלינו מאד, כי יכולה לצמוח מזה ישועה גדולה מאד בענין הדפסת ספרינו כי כפי דבריו נוכל להדפיס שם בישועתו הגדולה יתי׳ וכו׳, ע״כ.
עוד שם מכתב ק״ל ת״ל: ...והנה אהובי בני בענין האורח הג״ל ראוי לך להחיות עצמך הרבה, כי אע״פ שעדיין אין אנו יודעים מה יצמח מזה, עכ״פ לע״ע הוא פלא גדול אצלי מאת ה׳ היתד. זאת וכו׳ וכפי דבריו בקל נוכל להדפיס שם בעה״י אם יהיו לנו מעות ולה׳ התשועה וכו׳ ע״כ. ושם מכתב קל״ב לדי׳ חיים הכהן וז״ל: ...ובפרט אודות ההדפסה שיראה לדבר עם המדפיסים דשם אם אוכל להדפיס שם הספרים שלנו וכו׳.

פרט אחד ברור שמוהרנ״ת זצ״ל פחד מאד שלא יתעורר מהדש המחלוקת שנשקטה במקצת בשנת תקצ״ט. וע״כ חשש מאד שלא יתוודע לשום אחד שלא מאנ״ש שמתעסקים בהדפסת הספרים הקדושים, כי כבר כשל כוחו מלסבול צרות ויסורים שעוללו מתנגדיו, בעת עסקו בהדפסת התפילות עד שנגרם ע״י סגירת הדפוס בביתו. רמז מענין זה

אנו מוצאים במכתבו, מכתב שס״ט, בעת אשר נסע לטשעהרין בענין להתרים אנ״ש עבור הוצאות הספרים, ומזכיר שם ג״כ את הספרים בדרך רמז של עסק וסחורה עי״ש היטב ת״ל: ...בתוך כך הגיע לי מכתביך וכו׳ וכו׳ מאליכם תבינו שהרבה החליש דעתי בתחילת מכתבו שכתב מגודל הרעש שהיה עד שהוכרח לגנוז וכו׳ וכו׳ תסמר שערות ראשי, מזה יראה ורעד יבא בי להתחיל מחדש וכו׳, ע״כ עי״ש.
אך לא בגין זה הוכרח מוהרנ״ת זצ״ל לשלוח את ר׳ נחמן טולטישנער זצ״ל בדרך כ״כ רחוקה.
ולהבהרת הדברים נוכרח לידע מה קרה אז בכלליות גזירות הצר אשר השחיר פני ישראל בגזרותיו הקשות מגזירותיו של המן. והכל בהדרכתם של ראשי התנינים המשכילים שהמרידו עולם ומלואו ורצו להפוך הקערה על פיה לטמאות בזוהמת דרכם כל בני ישראל הכשירים והשתמשו בכל האמצעים אשר בידם אם בהפצת עלונים בדברי כפירה ואם בהלשנות על מנהיגי ישראל וכדומה.
ונצביע מקצת מדרכי פעולתן הרעה אז, אשר היא אשר גרמה להתדרדרות מצב היהדות עד כעת, השם ירחם.
אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל מזכיר פעלם בקיצור במכתבו, מכתב שמ״ה, וז״ל:
בעזה״י חדשים לבקרים רבה אמונתך, אור בוקר יום ג׳ וישלח תר״ב אומאן.
...והנה בעתים הללו הובאו לפני הקונטרסים הרעים והמרים שורש פורה ראש ולענה של פריצי בני עמינו הפורקי עול, מה שעוסקים להדפיס בכל פעם לצודד נפשות לפורחות לשאול ואבדון ר״ל, כמפורסם הצרה המרה הזאת עתה. ואם כי ראוי לקרוע בגדים לאלפים קרעים על כל דיבור ודיבור הרע ומר וסרוח שלהם שהוא כמדקירות חרב נגד ה׳ ותורתו וצדיקיו האמתיים וכר וכו׳, ע״כ.
עוד פרט מסופר בקצרה בספר״ ״אבניה ברזל״ דף נ״ד סי׳ כ׳ וז״ל:
כשרצה מוהרנ״ת ליסע לבראד, כי היו לו רמזים מרבינו זצוק״ל ליסע לשם, ורצה ליסע להדפיס את הליקוטי הלכות, כי במדינות רוסיא לא יכלו להדפיס כי היו מהז׳ ספרים שלא הניחו להדפיס, היינו ספרי הזוה״ק וספרי אדמו״ר זצ״ל וספרי הרב בעל התניא וכו׳, ע״כ.
אך מה לו לניקולאי השיכור שפתאום אסר להדפיס ספרים אלו, ומה המריץ אותם לאסור דוקא ספרים הקדושים האלו. גופא דעובדא הכי הוי.
בשנת תקפ״ג הגיש אחד מראשי המשכילים הכופרים יצחק־בער לוינזון לבית המלכות סקירה מפורטת על מהלכי ישראל והכתות השונות שבהם. ובדבריו מלשינות ושקרים איומים על בערות העם. הצעתו היא לייסד בתי ספר לבער את ״הבערות הדתית״ עפ״ל. במשך כמה שנים עמל המשכיל הנ״ל למצוא מהלכים בחצר המלוכה. מניעם לפעם הוציא ספרים טמאים המשחירים פני הדת בישראל. הדבר נמשך עד שנת תקצ״א ואז מצא אוזן קשבת אצל שר ההשכלה ובא אתו בקשרי ידידות. בהמשך הזמן, בשנת תקצ״ג הוסיף ברשעתו לחתור תחת יסודות הדת,

ובתוספת הלשנות ובדותות הציע לסגור את בתי הדפוס העברים במקומות שאין צנזורה.
להצעתו צירף רשימת הספרים אשר לדעתו הם "מזיקים" (כלשונו הטמאה עפ"ל)
ובראשם היו ספרי הזוה"ק, ספרי אדמו"ר זצ"ל, ספרי הרב בעל "התניא" זצ"ל. בשנת תקצ"ז יצאה הגזירה להעביר בכור מבחנם את הספרים המזיקים.
אך סגירת בתי הדפוס עדיין לא יצאה לפועל, עד שבשנת תקצ"ח הגיע הטמא ד"ר לילנטאל לכהן בתור מורה ראשי בבית הספר של המתבוללים אשר בריגא. לילנטאל בהיותו בעמדה רשמית, נוסף על קשריו עם בית המלוכה בהמלצתו של מלך בייערן אל אחיו הנסיך ליכטנברג, חתנו של ניקולאי הראשון, מצא לפניו קן של פריצים משכילי רוסיא, וגם הם ראו בו כח עצום להוציא מחשבתם הטמאה לפועל. וכך הוטלה עליו המלאכה הנמבזה להחניק ולדפוק את עם ישראל בצפור נפשם. דרכו היתד. בראשונה להביא לסגירת בתי הדפוס במקום שאין הצנזורה שולטת ובוחשת בהם. ב. הפצת ספריהם הטמאים אשר הלעיגו וביזו דרכי התורה ובפרט עמדו לנגד עיניהם ספרי החסידות הפוריים שראו בהם אויב מספר ראשון, אשר מבלעדי להתגבר עליהם לא יוכלו לנצח על המלאכה. ג. להקים בתי חינוך לנערי ישראל.
בדברים אלה יובן היטב, דברי מוהרנ"ת זצ"ל בכמה מקומות בליקוטי הלכות, אשר הרעיש עולמות וצרח מר ככרוכיא על עוצם הגזירות, בעיקר על המלחמה שהכריזו נגד חדרי ישראל, אם כי המלחמה על ספרי ישראל היתה קשה.
אבל מוהרנ"ת זצ"ל חיפש כל מיני טצדקי איך להמשיך במפעלו הכביר והעצום בהפצת והדפסת הספרים, אם כי במס"ג גדולה.
אך המלחמה על החדרים היתד. קשה ומרה ועקובה מדם, כי לא היה באפשר להעלים דבר המשך החדרים של מאות ורבבות אלפי בנ"י כ"י, ועל זה היה צריך לעמוד במלחמה באופן גלוי נגד המשכילים, כי הממשלה לא פעלה אלא ביזמת המשכילים, והצורר היה בזה לצאת במצח נחושה נגד המשכילים לבלתי יבצעו זממם.
המשכילים מצדם ידעו שהמלחמה לא תהיה קלה להפוד הקערה על פיה, וע"כ פנו בבקשה להתיר להם לייסד חברה בשם "שוחרי אור והשכלה". מטרת החברה היתד, בית ועד למשכילים להתוועד ולדון בעניני חינוך, ובכדי למצוא חן בעיניהם, הוסיפו שהמקום ישמש כבית ועד להפצת ההשכלה בקרב היהודים ומקום פרסום חסדי המלוכה הדואגת לטובת היהודים.
המלוכה אישרה את דבר הקמת החברה, והיא הקימה סניפים בחבלי רוסיא שידאגו להקים בתי חינוך לנערי ישראל, בכדי להקל על מלאכת השמד.
ועל הגזירה המרה הזאת סובבים הרבה מדברי מוהרנ"ת זצ"ל בהלכות, ונציין דבריו המובאים באו"ח הלכות פסח הלכה ז' סי' ר' וז"ל:
ראוי לנו לבכות ולצעוק יום ולילה, נבטוש רישא בכותלא דביתא, בת עמי חגרי שק התפלשי בעפרים, אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים, על גודל

השבר והצרה הגדולה הנשמעת בעולם, אשר עדיין לא היתד, כזאת, אשר נתחברו בכמה מקומות כמה כתות רשעים גמורים מפורסמים, ועשו לעצמן חברת חינוך לנערים, ללמד בני ישראל הקטנים חכמות חיצוניות ולשונות העכו״ם. והם מטמאים הבל פיהם הקדוש, ועוקרים אותם בחייהם מקטנותם מהש״י ומן התורה, כי מרגילים אותם בדרכי העכו״ם ובמלבושיהם מנעוריהם, והם צודים נפשות יקרות לפורחות לגיהנום. אוי לנו כי שודדנו, אוי לנו על שבדינו, אוי ואבוי. ואם אמרתי אספרה כמו אפס קצהו מעוצם הצרה הזאת יכלו המון יריעות, כי אין רעה גדולה מזו כאשר נראה בחוש שכל אלו הנערים שנתגדלו ע״פ הדרכים הרעים האלו, הם אפיקורסים מפורסמים והם גרועים ממשומדים ומחללים שבת בפרהסיא ומתלוצצים מכל התורה כולה, וביותר מתורה שבע״פ, מדברי התלמוד ואגדות רז״ל, עד שאסור לחזור ולהעלות על הכתב, ומכ״ש בע״פ דבריהם הרעים והמרים וכו׳ וכו׳, ואין צורך להאריך ולבאר עוצם הצרה הגדולה הזאת אשר כמוהו לא נהייתה, אשר על זה התנבאו כל נביאינו שיהיה בסוף הימים צרה אשר כמוה לא נהייתה וכו׳, אשרי מי שזוכה בימים האלה להרחיק א״ע ואת בניו מהם ואם אין בידינו למונעם בעו״ה, עכ״פ
החיוב על כ״א מאנשי ישראל הכשירים להזהיר את בניו ואת בני בניו לדורות שיתרחקו בכל מיני התרחקות מדרכים אלו ושלא ליתן את בניו לחדר שלומדים בו אחד מהבנים, אלו ההולכים בדרכים הרעים הנ״ל, אע״פ שאצל זה המלמד אין עוסקים בלימוד הרע הזה, רק לומדים אצלו תורה הקדושה, גמרא ופוסקים, רק שקצת תלמידים לומדים במקום אחר אלו העניינים, אעפ״כ אסור להתחבר עמהם כלל, שלא ימשיכו את בניו ח״ו לדרכם הרעה ולסברותיהם המרות שלא יכניסו ח״ו איזה תאוה ללמוד ספריהם הרעים ר״ל, והשי״ת ירחם על כלליות ישראל וימהר גאולתינו וכר וכו׳, ע״כ.
דברים קדושים אלו מסבירים את המצב שהיה אז, ואיך היתה התחלת פעולת מלאכי החבלה, לשבור את נשמת האומה כולה, אך בחסדי השי״ת לא נטש ה׳ עמו והקים להם מורים ומנהיגים אשר כל מי שרצה לשמוע בדרך עצתם ניצל מרדת שחת, כי המשכילים לא יכלו להוציא אז פעולתם באופן מעשי, אך מקודם השתדלו למשוך ולצוד נפשות בקריצת עיניהם ללמוד חכמות ומדעים. ופעולת ההצלה הראשונה היתה התבדלות מכתה רעה הנ״ל, ועי״כ ניצלו שארית ישראל.

ההדפסה והמשך ההפצה של ספרי אדמו״ר זצ״ל, נעצרה כמעט כליל בסביבות שנת תקפ״ד על־ידי סגירת הדפוס שבבית מוהרנ״ת זצ״ל, אך בשנת תקפ״ז התעסקו עדיין בהמשך הדפסת ספר ליקוטי תפלות שהודפס כבר רובו ונשאר בו רק חלק קטן מתפלה י״ד שבחלק ב׳ שלא נדפס כמבואר לקמן בפרק בפ״ע. מוהרנ״ת חיכה כל יום בכליון עינים לקבלת הרשיון מווילנא, אך המשכילים הארורים כבר בחשו אז בחצר המלכות ומנעו נתינת הרשיון. אך מוהרנ״ת לא אמר נואש והשלים הדפסת התפילות בדפוס אחר. כשגברו ידי זדים והתחילו להצר הדפסת ספרי אדמו״ר זצ״ל, חיפש לו אדמו״ר

מוהרנ״ת זצ״ל בשנת תקצ״ה מפלט בלבוב, אך המשך ההתעסקות בהדפסה התחילה להיות קשה מיום ליום. נוסף על כ״ז היה אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל עני מרוד, והמדפיסים במקומות רחוקים רצו כסף מזומן וביוקר, עוד זה לא נגמר קפץ עליו רגזם של המתנגדים שהתחילו לעשות מלאכת הס״מ בלבוש ובאיצטלא, והוכרח להיות נע ונד במשך ד׳ שנים, כמבואר לעיל, כ״ז גרם שאדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל לא מצא הדרך איך להמשיך בהדפסה, ולא הדפיס משגת תקפ״ז עד שנת תר״ג אלא ספר אחד ״ליקוטי עצות״ (ויבואר בפרק בפ״ע).

אך גודל תשוקת הר״ר נחמן מטולטשין ז״ל והתעסקותו בהעתקת הכתבים של ספרי ״ליקוטי הלכות״ הפיחו רוח חדשה באדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל, והתחיל לשית עצות בנפשו איך להוציא הדבר לפועל. לפי המבואר לעיל גודל המס״נ שהיו צריכים אז בהדפסת הספרים דקדושה מצד אחד ומצד שני מלחמתם הנועזה של המשכילים בהפצת ספרי התועבה, ומניעת הדפסת ספרי אדמו״ר זצ״ל, נבין היטב דבריו הקדושים שהזהיר אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל ברגעיו האחרונים, לפני הסתלקותו הקדושה, כי היתה אז צרה כפולה ומשולשת: א. חשש מוהרנ״ת מה יהיה כשיסתלק מן העולם, מי ימשיך לסכן עצמו כשאין הראש המדרבן את תלמידיו, בזה לבלי לפחוד ולבלי חת מן המחבלים. ב. המשכילים האפיקורסים ממשיכים להפיץ תועבותיהם. ג. עצם ההדפסה מחוסר ממון וגודל הטרחה.

על כל זה באה צוואתו הנרגשת:

וז״ל תלמידיו במכתבם לאנ״ש:

... ביום ד׳ עמדו לפניו כמה אנ״ש ואמר שהעיקר עסק שלכם יהיה להדפיס ספרים, יפוצו מעיינותיך חוצה וכר וכו׳. יום ר עש״ק אמר בזה״ל: ״נוא אז עזרא הסופד גייט אוועק [כשעזרא הסופר נסתלק] אונ טריף פסול איז זיך מתגבר אזו פיל ווי סע היינט דא אלפים ורבבות טרייף פסול [וספרי הטמאים והפסולים מתגברים ומתרבים לאלפים ורבבות] נאר איך האף אז איין בלעטיל פון ספרי רבינו וועט זיין אתיקון אוף אלדינג [רק תקותי כי דף אחד מספרי רבינו יהי׳ תיקון על כל זה] נוא זאג איך אייך אן אז אייער עובדא זאל־זיין [ע״כ אני מצווה אתכם שפעולתכם תהיה] איר זאלט דרוקין ספרים [שאתם תדפיסו ספרים] סע זאל זיין יפוצו מעיגותיך חוצה [שיהיה באופן של יפוצו מעינותיך חוצה] איחר זאלט זיין שטארק מיט געלט און מיט רצון און טרחה [שתהיו חזקים בכסף וברצון וטרחה] ואמר לבנו ר׳ יצחק אתה ג״כ צריך ליתן ת״ק רו״ב על זה ואם לאו תן ששים רו״כ וכו׳ [הכוונה שיתנו ככל האפשר אם רב ואם מעט] וכו׳ וכו׳, ע״כ.

דבריו אלה עשו רושם ניכר אצל תלמידיו מאז ועד עתה.

פעולתו הראשונה של אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל אז שענין ההדפסה ירד למחתרת, ואם כי תמיד היה אדמו״ר מוהרנ״ת כותב מכתבים ומזכיר תמיד את ההדפסה, מאז צאת הגזרה לפועל בשנת תקצ״ז הפסיק אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל לכתוב בזה, אך מאז כינה את ההדפסה בלשון עסק ואת הספרים בלשון סחורה, ואת המטפל הראשי בזה ר׳ נחמן מטולטשין כינה בשם ר׳ נחמן סוחר. עיין מכתב תי״ב מיום א׳ תבא תר״ג

וז״ל: ...ותפרוס בשלום ידידי הותיק מו״ה נחמן סוחר שיחי׳ אם עדיין לא יצא מביתו תראה שיביא עמו איזה סחורה א׳ או בי, עכ״פ כי אני צריך לראותם קודם שיתקבצו העולם לפה, מכמה טעמים וכו׳, ע״כ. הדברים מוסבים כשחזר ר׳ נחמן מטולטשין זצ״ל מנסיעתו ליאס והביא עמו בדרך נס את הספרים ספר ״ליקוטי הלכות״ חלק א׳ (וכיבואר להלן) .
כבר כתבנו לעיל כי מוהרנ״ת לא שקט במשך כל הזמן למצוא דרך איך ואיפה להמשיך בהדפסת והפצת הספרים. בשנת תקצ״ד צץ ועלה הרעיון על העיר לעמברג, כש״כ לעיל ע״י קרובו של מוהרנ״ת ר׳ חיים כהן ז״ל, ההתכתבות עם ר׳ חיים הנ״ל ארכה כחמש שנים. בשנת ת״ר הודיע ר״ח לר׳ יצחק בן מוהרנ״ת ן״ל כי אפשר להדפיס שם כנזכר במכתביו, מכתב רע״ז.
מוהרנ״ת זצ״ל מרגיש חלישות כוחות. הוא מתאונן כי ימי זקנה ושיבה קפצו עליו, כוחו חלש ודל, אך בכל זאת אין הוא יכול לשקוט על שמריו. לפני הנסיעה הוא עושה סיבוב לעורר את אנ״ש בענין ההדפסה בעיירות מדוועדיבקא ומשם ממשך לטשעהרין ומשם לקרימנטשאק, עד שמגיע לאומאן ומשתהה שם פרק זמן וחוזר לברסלב.
חודש סיון שנת ת״ר מתכונן אדמו״ר מוהרנ״ת לצאת לדרכו ללעמברג לטפל אישית בהדפסה. הוא אורז חפציו ובלוויית משמשו הר״ר נחמן יוצאים לדרך בלי שיהא בידם שום כספים על הוצאות ההדפסה, אך תקוותם חזקה. ער״ח תמוז מגיעים לברדיטשוב ועומדים שם כמה ימים. משם ממשיכים לראדויאיל שהיתה על הגבול. מוהרנ״ת ור׳ גחמן עמדו שם כמה ימים בכליון עינים בכדי לעבור את הגבול, אך בעודו שם נודע לו כי הוא עצמו יכול לעבור, אך ר׳ נחמן אין באפשרותו לצאת את המדינה, ואז הוכרח מוהרנ״ת זצ״ל להשאיר שם את ר׳ נחמן ולהמשיך במסעיו לבדו. אפשר לתאר את גודל הצער והיסורין שהיו אז לשניהם, ובפרט למוהרנ״ת שהנסיעה עצמה היתה קשה לפניו ועתה הפסיקו ביניהם בחומת ברזל, אך תשועת ה׳ כהרף עין ושם אצל הגבול גילה מוהרנ״ת זצ״ל בחור אחד שהיה קרוב משפחתו והוא אשר הורה לו הדרך לבראד וסידר לו אכסניה טובה, וגם פירסם דבר בואו.
ר׳ נחמן מצדו גם לא נח, כי ידע כי בלעדיו לא יוכל מוהרנ״ת להמשיך במסעיו. כעבור יומיים מצא דרך והופיע בבראד.
בבראד התעכב מוהרנ״ת כמה ימים והתוודע אל זקני החסידים אשר קיבלו פניו בכבוד רב. משם המשיך מוהרנ״ת מסעותיו ללעמברג. שם התחיל לדבר עם המדפיסים בנוגע להדפסת ספרי אדמו״ר.
.ועיין מכתבו, מכתב ר״צ: ...הייתי סבור עד הנה שח״ו אשוב ריקם לביתי ולא אפעל ח״ו לענין עסקינו וכבר חיזקתי עצמי שאפילו אם יהיה כך לא אפול בדעתי כלל, כי אני חזק ב״ה באמונה, ומעט אני יודע בחסדו יתי׳ שבודאי הייתי צריך להיות פה, אך מה גדלו מעשי הי, מאד עמקו מחשבותיו, ומה נפלאו חסדיו אשר פקח עיני לבבי לידע ולהאמין בנפלאות נוראות גדולתו של הצדיק האמת עד שלא הייתי מייאש עצמי מן הרחמים. והאמנתי אם כי השערים סגורים ומסוגרים מכל צד ומכל פנה עד שהטועה יכול לטעות שאפס ח״ו תקוה, אעפי״ב יש תקוה יש ויש,

כי הרבה רווח והצלה לפניו יתי והוא רב להושיע. והנה ביום ו' העבר בא האיש לביתו והוא מפה, אך היה בדרך והיום עשה ה' בנפלאותיו שעשיתי יעמו מעמד ומצב והתקשרות בכתב לעסוק בעסקינו וכו' וכו'. ואופן הענין א"א לבאר כלל ע"פ השדה, וגם זה המעט שאני כותב לך יהיה בסוד ולא תגלה אותו רק למתי מעט בסוד וכו' וכו'. ובמכתב רצ"ג: ...ובענין עסקינו א"א עתה לעסוק בזה בשום אופן וכמעט הייתי מייאש עצמי מזה, אך חסדי ה' כי לא תמנו וכר ונמצא עצה ע"י איש אחד נכבד שרוצה לעסוק בזה ולה' הישועה.שיוגמר בכי טוב, וכוי. ע"כ.
אחרי שגמר מוהרנ"ת שם עם המתעסק בזה, שם לדרך פעמיו לנסוע בחזרה, והשאיר שם בידי בא כוחו ר' חיים הכהן זצ"ל, את המשך הטיפול בזה.
הוסכם אז להתחיל בהדפסת ספר "ליקוטי עצות" (עיין המשך הדברים במערכת ספר "ליקוטי עצות").
מוהרנ"ת שלח עוד הפעם את ר' נחמן מטולטשין ללעמבערג, וכעת כבר צייד אותו עם תעודת מעבר בכדי שלא יעכבו אותו כבפעם הקודמת. ר' נחמן ניסה להמשיך שם במפעל ההדפסה, אך כנראה שהעסק לא הלך שם בהמשך ההדפסה וטיפל שם בעיקר במכירת ספרי "ליקוטי מוהר"ן" כנזכר מכתב שמ"ח.
בראות אדמו"ר מוהרנ"ת כי ההדפסה בלעמבערג נסחבת וגם לא היה כ"כ מרוצה מהדפוס שם, כי ספר "ליקוטי עצות" הנדפס שם יצא עם שבושים רבים כנזכר במכתב של"ב. הוחלט לשלוח את ר' נחמן מטולטשין ליאס לטפל בהוצאת ספרי ליקוטי הלכות.

הכתבים של ספרי "ליקוטי הלכות" היו ביד בנו ר' יצחק ז"ל, כי מוהרנ"ת היה שולח כל הקונטרסים מהכת"י אליו, בכדי שתהיה היכולת בידו ללמוד בהם כנזכר כ"פ במכתביו [ואפשר גם מכיון שמוהרנ"ת זצ"ל עמד תחת עינם הבולשת של השרים וכבר תפסו אותו במאסר וחתמו ביתו עם כל הכתבים כנזכר בימי התלאות ובנס הוציאו אותם אז, אשר ע"כ שלחם ליד בנו ר"י שהיה מקום בטוח יותר].
כשהתבוננו להדפיס את הספרים, ביקש מוהרנ"ת לשלחם בחזרה אליו, ועיין מכתבו שכ"ז: ...ותראה לשלוח לי מחר או ע"י איש בטח הכרך על חו"מ שנשאר בידך, כי מוכרח לי מאד וכו', ע"כ. אך בהיות אז לפני ר"ה של שנת תר"ג לא היה באפשרות שיסע ר"נ לדרך כ"כ רחוקה, אחרי ר"ה ביום ה' פר' לך לך תר"ג, יצא ר' נחמן טולטשינער זצ"ל לדרכו [ומעוצם העניות הוכרח לילך הרבה רגלי כנזכר כבר לעיל בדברי בנו] ומוהרנ"ת במכתבו מכתב שע"ג מציין את זה, ת"ל: ...ודע בני חביבי כי אתמול הלך מפה ידידינו ר' נחמן נ"י בשביל העסק הק' איזה שעה סמוך למנחה יצא מביתי ברגליו בזריזות לדרך כזה, כי ת"ל הוא מתלהב בחשק נפלא לעסק הזה, ולא רצה להתעכב עד אחר ש"ק. ברוך ה' אשר בשפלינו זכר לגו, ובצר הרחיב לנו שנמצאים אנשים שמתנדבים במעותם ובגופם לזה, בזה אני רואה נפלאות ה' אשר א"א לבאר וכו', ע"כ.
ר' נחמן מטולטשין הגיע ליאם ובסביבות חנוכה התחיל לטפל באופן מעשי בהדפסה, אך גם הפחדים לעסוק בהדפסה בצורה זו לא חסרו, חוץ מהכל עמדה גם שאלת הבאת הספרים לגלילות רוסיא, כי

המשכילים עמלו אז להוציא חוק אשר יאסור הבאת ספרי קבלה וחסידות אשר נדפסו במקומות אחרים אל תחומי. רוסיא, ועיין במכתבו ש״פ: ...שאינך יודע לשית עצות אם לכתוב לר׳ נחמן ליאס כל העסק הפחד וכו׳. ובמכתב שס״ח [לענין ספר ״ליקוטי עצות״]: ...וכמה החיית את נפשי במכתבך הקטן הזה שהזכרת שם מידידינו ר׳ נחמן שיחי׳ ושקיבל הסחורה בנס גדול תל״ח אלמלא לא נתעכבתי פה כ״א בשביל זה דיי, כי אם הייתי אז בדרכי, לא היתה לי ידיעה זאת עד אחר איזה ימים. ובאמת אני צריך לידע מזה מקודם, לשמח את נפשי בשמועה טובה כזאת וכר בפרט שההכרח לעסקינו שאדע מזה פה קודם נסיעתי וכו׳, ע״כ. בכל הסיכון הזה המשיך ר׳ נחמן עבודתו הקדושה והודיע למוהרנ״ת תמיד ברמז על המצב המתקדם. עיין מכתב שפ״ז: ...ת״ל הגיעה אגרת מיאס מידידנו ר׳ נחמן נ״י שכבר התחיל בלימודו הטוב והוא עולה יפה והוא צריך מעות הרבה וכו׳, ע״כ. ובמכתב ש״צ אשר כתב מוהרנ״ת לידידיו אנ״ש הנגידים בטשעהרין ובראשם נכד אדמו״ר זצ״ל ר׳ אברהם בער זצ״ל ור׳ אבילי זצ״ל מבשרם על התקדמות הדברים וז״ל: לכו חזו מפעלות ה׳, פוק חזי גבורתא דמרך, הלא למראה עיניכם יבא רצוף פה עלה אחד לדוגמא מעסקינו אשר שלח לנו ר״נ ממקומו דרך ק׳ בראד, יראו עיניהם וישמחו לבבם, ות״ל האומנות עולה יפה ומהודר ומסודר ומתוקן כראוי. ימלא פי תהלת ה׳ אשר עד כה עזרני. כן יזכנו לגמור ולחזור ולהתחיל ספרים אחרים ולסיימם ויהיה לנו תמיד חלק בזכות הרבים לנצח. והנה קבלתי מכתב מר״נ הנ״ל וצווח ככרוכיא לשלוח לו מעות תיכף, כי אם יקבל מעות כראוי יוכל לגמור בזריזות גדולה וכו׳ ע״כ. ושם מכתב שצ״ד: ...נתיישבתי שההכרח לבלי לצער את ר״נ כ״כ שעומד ומצפה על מעות בכל יום וכו׳, ע״כ. אך העניות אצל מוהרנ״ת היתה באין לשער והוכרח ללוות על זה בכדי שר״נ יוכל להמשיך בהדפסה. אחרי פסח זכה ר׳ נחמן לגמור הדפסת חלק א׳ ״ליקוטי הלכות״ אריח. ועיין מכתב שצ״ט: ...כבר כתבתי לך שכבר נגמר העסק שלנו, אך אני בע״ח גדול ואני מקוד. בכל יום שיבוא ר״נ לביתו בשלום. ואעפ״כ לא אמנע מכם הטוב לשלוח לכם חצי עלה לדוגמא והוא מטושטש קצת מריבוי משמוש הידים שממשמשין בו, אבל אעפי״כ המלאכה יפה ומהודר בעזרה״י וקויתי לה׳ שבקרוב תקבלו הכרכים כשלימות וכוי, ע״כ. ועיין מכתב ת״ד: ...ואנו רואים חסדים חדשים בכל פעם, עד שגם בשנה הזאת נגמר בחסדו מה שנגמר ע״י ר״ג נ״י, ואם כי עינינו כלות שיבוא מהרה לה׳ הישועה והתקוה שיבא מהרה, ואני עומד ומצפה עתה לישועת ה׳ בכל רגע שיבוא מהרה בשלום בלי פגע ויהיה הכל על נכון בחסדי יתי ואין לנו על מי להשען כי אם על אבינו שבשמים וכו׳, ע״כ.

אחרי גמר ההדפסה מתחילין לטכס עצה איך להעביר את הספרים כי אע״פ שעדיין לא יצאה הגזירה שאסור להכניס ספרים הנ״ל לגבול רוסיא, מ״מ המשכילים עמלו כבר עם שומרי הגבול ושוטרים ופקידים זוטרים שכל הספרים שיגיעו מחוץ למדינה ישלחו בחזרה. בחודש מנ״א מצליחים להעביר כמה ספרים. את השאר מטמינים עדיין. מוהרנ״ת

כותב להשתדל בזה וז״ל במכתב ת״ט: ...ואודות הספרים בוודאי ההכרח לשלוח עבורם וכו׳ רק אתם צריכים להתיישב בעצת ה׳ אולי תוכלו להביא כל הס׳ המונחים שם בסמוך הידועים לכם. ומובטחני שבודאי תעשו על צד היותר טוב, באופן שיגיע לידכם מהרה באופן שתוכלו להביא כמה ספרים על ר״ה הבע״ל וכו׳. עוד שם מכתב ת״י: ...ואודות העסק שלנו יש לי נחת גדול מה שאתם עוסקים בזה. הש״י יזכיגו שיבוא לשלום מהרה עם הסחורה בכי טוב, וכל אנ״ש מחכים מאד לזה וכו׳, ע״כ.

הגיע חודש אלול. ר״נ מצליח לעבור בשלום את הגבול עם כל הספרים. בשעה שמוהרנ״ת הולך על הציוה״ק מתבשר בבשורה טובה, ע״י ר׳ נחמן בר״מ הכהן שר׳ נחמן מטולטשין הגיע כבר לטולטשין עם כל הספרים כדברו במכתב תי״ג: ...והודיע לי ישועת ה׳ שכבר בא ר״נ בשלום וכי תראה שיביא עמו איזה סחורה וכו׳ כי אני צריך מאוד לראותם קודם שיתקבצו העולם לפה וכוי, ע״ב. מוהרנ״ת ז״ל מביע שמחתו ותודתו להשי״ת בהוצאת הספרים. עיין מכתבו מכתב תי״ז: ...וכן עוד כמה ישועות ונפלאות שעשה הש״י עמנו בכלל ובפרט, שזכינו להוציא הס׳ וכוי, שגם אתה תוכל להבין מרחוק כמה גודל הישועה והנס הנפלא והנורא הזה שבעוצם גלותינו מכל הצדדים שאין בעולם נרדפים כמונו נבזים ודווים סחופים. אנחנו בין ישראל עצמן מכש״כ וכו׳ ובשפלינו זכר לנו כל״ח, לולא ה׳ שהי׳ לנו וכו׳ לולא ה׳ שהי׳ לנו שהוא חידוש נפלא שנצלנו מבין שניהם, שהיו רוצים לבלעינו חיים ח״ו. ברוך ה׳ שלא נתננו טרף לשניהם. ותקטן עוד זאת בעיניך מלא רחמים, וזכיתנו בשנה הזאת להוציא לאור וכו׳ מה גדלו מעשיך ה׳ וכו׳ ות״ל יש לך חלק גדול בזה. בחסדו יתי׳ וכו׳, ע״כ. אחרי גמרם הדפסת חלק א׳ של ״ליקוטי הלכות״ או״ח, מתכונן מוהרנ״ת זצ״ל להמשיך במפעל. שנת תר״ה קודם חנוכה מודיע מוהרנ״ת זצ״ל לר׳ נחמן מטולטשין שיכין בגדים, כי הוא מתכונן לצאת יחד עמו למסע להמשיך בהדפסת ה״ליקוטי הלכות״. מוהרנ״ת בדרושיו מעורר על ענין ההדפסה, אך מחלתו שסובל מזה כבר יותר מעשר שנים, כנזכר מכתב קכ״ב, מתעוררת מחדש ותוקפת אותו. אנ״ש מתחילין להרעיש עולמות, אך מוהרנ״ת מרמז להם כי לא יפרסמו הדבר. עיין מכתב אנ״ש בסוף ע״ת מוהרנ״ת מלמד את אנ״ש איד להתפלל עליו בהתבודדותם שימצא לו זכות שכתב דברי רבינו ז״ל וסידר אותם והידד אותם. גם עתה רוצה להדפיס, וכל חייכם תלוי בי וכו׳, אך בעו״ה נצחו אראלים את המצוקים וביום ו׳ י׳ טבת תר״ה מחזיר אדמו״ר מוהרנ״ת זצוק״ל נשמתו הזכה והצתה לבוראה להסתופף תחת כסא הכבוד יחד עם נשמות הצדיקים.
תלמידיו נשארו יתומים, אך כל ניחומם הוא בהשארתו הנצחית בספריו ובכתביו, אשר הם מתעתדים להוציאם לאור כפי פקודתו וצוואתו. הגזירות על הדפסת ספרי קבלה וחסידות מתחילות להמתק, לילנטאל המשכיל והאפיקורס בורח מרוסיא בבושת פנים. הוא נחשד בגניבות מכספי הממשלה והוא עורק מבלי להשאיר עקבותיו.

הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל נכנס לעובי הקורה. בדירבונו של ר׳ נפתלי זצ״ל, תלמיד אדמו״ר זצ״ל, נוסע לחבורת השרפים עובדי ה׳ בטראויצא. בראש החבורה עומד הר״ר סענדר מטראוויץ זצ״ל, עובד ה׳ במסי״ג, אך עני מרוד. ר״ג ׳מעוררם על דבר ספרי ה״ליקוטי הלכות״, אשר מונחים בלי גואל. הם מתעוררים ועושים מאמץ עלאי. אוספים חמש מאות רו״כ ונותנים ביד הר״ר נחמן שימשיך בהדפסה. משם נוסע ר׳ נחמן לטשעהרין, אשר שם יושבים נגידי אנ״ש, ומספר להם את גודל ההתעוררות והתמיכה שקיבל מאנ״ש העניים אשר בטראוויץ. גם הם לא מנעו הטוב ממנו ומשלימים את הסכום. ר״ג יוצא לזאלקווא, בשנת תר״ז, ומתחיל תיכף בהדפסת ח״ב וח״ג של ליקו״ה או״ח וגומרם בשנת תר״ח. הוא ממשיך תיכף בהדפסת ליקו״ה יו״ד ומצליח להדפיס את כל היו״ד וכורך שני החלקים של יו״ד בכרך אחד.
בשנת תרי״ט מדפיס ר׳ נחמן ז״ל חלק ראשון של ליקו״ה חו״מ בלעמברג, וגומר שם את חלק השני של חו״מ [בשער כתוב שנדפס באמשטרדם, אבל נראה שהודפס בלעמברג].
בשנת תרכ״א מדפיס שם את ליקו״ה אה״ע [בשער כתוב ג״כ אמשטרדאם כנ״ל] ובזה הושלמה מהדורא הראשונה של ספרי ליקו״ה לאדמו״ר מוהרנ״ת זצוק״ל.

א. בשנת תרס״ט נדפס בירושלים חלק קטן מ״ליקוטי הלכות״ או״ח ח״א, ע״י הר״ר מאיר אנשין זצ״ל.
[עם התקרבותם של אנשי פולין, הורגש מחסור בספרי ליקו״ה אשר נדפסו זד, יותר מחמישים שנה, על כן פנו אנשי פולין אל אנ״ש באומן וביקשו רשיון להדפיס מחדש את ספרי ליקו״ה, כנזכר בספר ״אמונת אימן״ מכתבים כ״א—כ״ו, ע״י״ש]
ב. בשנת תרע״א נדפס בברדיטשוב ח״א מליקו״ה או״ח ע״י הרה״ח ר׳ יודל דאשווסקע זצ״ל וע״י הר״ר נתן טעטעווסקי זצ״ל.
ג. בשנת תרע״ח נדפס בפראמפאל חלק מאו״ח ע״י הד״ר יהודא לייב רוזנפלד זצ״ל, אך לא מצאתי כעת מהדורא זו.
ד. בשנת תרפ״ט נדפס בפיעטרקוב ח״ב מאו״ח ע״י הר״ר אהרן לייב ציגלמאן זצ״ל.
ה. בשנת תרפ״ט נדפס בפיעטרקוב ח״ג מאו״ח ע״י אנ״ש דלאדז.
ו. בשנת תרצ״ד נדפס בווארשא ח״א מיו״ד ע״י הר״ר אהרן לייב ציגלמאן זצ״ל.
ז. בשנת תש״ט נדפס ח״א מאו״ח ע״י הר״ר משה רוזנטל נ״י, ירושלים.
ח. בשנת תשי״ג נדפס ח״ב מאו״ח ע״י הר״ר משה ירוסלבסקי זצ״ל, ירושלים.
ט. בשנת תשט״ו נדפס ח״ג מאו״ח ע״י הר״ר משה ירוסלבסקי זצ״ל, ירושלים.
י. בשנת תש״י נדפס ח״א מיו״ד ע״י חסידי ברסלב, ירושלים.
יא. בשנת תשי״ג נדפס ח״ב מיו״ד ע״י חסידי ברסלב, ירושלים.
יב. בשנת תשט״ז נדפס ח״א מחו״מ ע״י הר״ר משה ירוסלבסקי זצ״ל, ירושלים.
יג. בשנת תשי״ח נדפס ח״ב מחו״מ ע״י הרה״ח ר׳ אליהו חיים רוזין נ״י וע״י הרב צבי אריה רוזנפלד נ״י וע״י הר׳ אריה לייב בערגער נ״י,

ירושלים.
יד. בשנת תש״ד נדפס ליקו״ה על אהע״ז ע״י הר׳ יצחק אייזיק זילברמן נ״י, ירושלים
טו. בשנת תשכ״ג נדפס מחדש ח״א מאו״ח ע״י בני הר״ר משה ירוסלבסקי זצ״ל, ירושלים.

ספר ״ליקוטי תפלות״

שנת תקע״ה. אחרי שזכה מוהרנ״ת מקודם להוציא לאור עולם כמה ספרי אדמו״ר ולהפיצם ע״פ תבל, נתעורר לגשת לקיים ציווי ופקודת אדמו״ר אשר רמז לו כי מכל מה שילמוד יוציא ויסדר מזה תפלה בכדי שהדבר יביאו לידי מעשה כמבואר בהקדמת הליקו״ת ת״ל: רבינו זצ״ל הזהיר אותנו כמה פעמים בכמה מיני לשונות לעשות מהתורות תפלות ואומר שנעשה מזה שעשועים גדולים למעלה ואמר שעדיין לא עלו שעשועים כאלה לפני ה׳ יתברך, כמו אלו השעשועין שנעשין מתפלות אלו שעושין מן התורות וכו׳, ע״כ.
ומקורו הוא בדברי אדמו״ר זצוק״ל ב״ליקוטי תניגא״ סי׳ כ״ה וז״ל: גם טוב לעשות מהתורה תפלה, דהיינו כשלומד או שומע איזה מאמר תורה מצדיק האמת, אזי יעשה מזה תפלה, דהיינו לבקש ולהתחנן לפניו יתי׳ על כל מה שנאמר שם באותו המאמר מתי יזכה גם הוא לבוא לכל זה, וכמה הוא רחוק מזה ויבקש מאתו יתי׳ שיזכהו לבוא לכל הנאמר שם באותו המאמר. והמשכיל והחפץ באמת יוליכו
ה׳ בדרך אמת ויבין בעצמו דבר מתוך דבר, איך להתנהג בזה ובר, ע״ב.
ועל דבריו האחרונים שכתב ״ויבין בעצמו דבר מתוך דבר ״איך להתנהג״ תסוב דברת מוהרנ״ת בהקדמתו שכתב ״אמנם לא ביאר הענין היטב איך היתד. כוונתו הקדושה בזה, אך מכלל דבריו הבננו שעיקר כוונתו היתד, בפשיטות שנשתדל לעיין בהתורות הקדושות והנוראות שגילה לנו להבין ולהשכיל כוונת אותה התורה למעשה״ וכר וכו׳, ע״כ.
וגודל ענין זה רמזה אדמו״ר גם במאמר הראשון שבספר ״ליקוטי מוהר״ך כמבואר בספר ״באבי הנחל״ סי׳ א׳: ״.״כי ע״י התורה נתקבלים כל התפילות והבקשות״ אפי״ל שזהו ענין מה שהזהיר רבינו ז״ל לעשות מהתורות תפלות וכו׳, עי״ש.

חיבור התפלות ערך במשך שנתיים, עד שנת תקע״ז. מתחילה כתבם לעצמו לא על מנת לגלותם, אלא ע״פ דברי אדמו״ר ״שאמר כשזוכין לתפילה נאה וסדורה, טוב לכותבה בכדי שיוכל לאומרה פעם שני ג״כ״. ונכתבו אז בלשון יחיד, אח״כ העתיק מוהרנ״ת כמה תפלות מלשון יחיד ללשון רבים, בראות אנ״ש גודל יקרתם ותפארתם הפצירו בו שיעתיק כל התפלות ללשון רבים, כי גם הם ברצונם להגות מאור הטוב הזה. ובכדי שיוכלו לאומרם אחר למדם כל מאמר מדברי אדמו״ר. ואז מסר אדמו״ר

מוהרנ״ת את התפלות בכת״י לאנ״ש והעתיקו התפלות לעצמם, אך מכיון שהדבר יצא מרשותו הפרטית ונתפשט בין הרבה אנ״ש, עורר הדבר חמת המתנגדים, כנזכר ימי מוהדנ״ת ח״ב סי׳ ה׳. כנראה שאחד מטענתם היתד. (חוץ מעצם התנגדותם) שתפלות לחבר צריכים להיות בעל רוה״ק. ועל זה באו דבריו בהקדמת הספר, עי״ש.
ואם אמנם כתב שם מוהרנ״ת שאין צריכים רוה״ק בכדי לחבר תפלות, מ״מ בעת רצון גילה שורש קדושת ספרי ״ליקוטי תפלות״, עיין ״כוכבי אור״, חלק ״אנשי מוהר״ך, דף ע״ז סי׳ כ״ה וז״ל: שמעתי מהותיק ר׳ נחמן טולטישנער זצ״ל שפעם אחת בימי הספירה היה מוהרנ״ת ז״ל על ציונו הק׳ ואמר אז התפלה המתחלת אתה יצרת בלקו״ת ח״ב סי׳ ל״ו ואח״כ כשהלך משם אמר (בלשון תמיה) הם המתנגדים שואלים אם יש בהתפלות רוה״ק ובאמת הם גבוהים מרוה״ק, כי הם נמשכים משער החמישים (ועיין בלקו״ה הל׳ ראש חודש הל׳ ו׳ שם מובן זה, כי הדרך לעשות מתורות תפלות נמשך משער הנו״ן, גם שמעתי שאמר כי הרבה אנשים זכו כבר לג״ע ע״י התפלות שלו) , ע״כ.
אך רצון אדמו״ר מוהרנ״ת היה שכל אחד לפי בחינתו יעסוק בעשיית תפלות לעצמו, ולא יסתפק בספר התפלות שחיבר הוא עצמו, כדבריו במכתבו לבנו מכתב ט׳ מיום ה׳ פר׳ בא תקפ״ד: ...ומה שכתבת לי ממנהגך בלימוד ספרי רבז״ל, ולומר אח״כ התפלה השייכה לאותה התורה, טוב ויפה הנהגה הזאת, אך נכספתי שתרגיל עצמך ג״כ לדבר דיבורים מעצמך בלשון אשכנז בינך לבין קונך, ותעשה בעצמך מהתורות תפלות לפרש שיחתך לפני השי״ת על כל תורה איזה זמן ואח״כ ע״י תורה אחרת. וכן ינהוג תמיד כאשר הזהירונו רז״ל בכמה אזהרות וכו׳, ע״כ.
עם כל זאת שנתפשטו תפלותיו עדיין לא עלתה על דעתו של מוהרנ״ת להדפיסם ולהוציאם לאור עולם, אך התעוררתנו בזה באה מבנו ר׳ שכנא אשר הדפיס בלתי ידיעתו בשנת תקפ״א את התיקון הכללי עם התפלה השייכת לזה (עיין לעיל) . והדבר הזה הצמיח את התקוה והעוז בלב מוהרנ״ת לצפות לישועה בעצם הדפסת התפלות.

א. בשנת תקפ״ב התחיל בנו ר׳ שכנא זצ״ל להכין את עצמו להדפיס את כל התפילות שחיבר אביו מוהרנ״ת זצ״ל, אך מסיבות שונות נדפסו באותה השנה רק כ״ב תפלות.
הדפוס היה בבית מורנ״ת ונדפס שלא ברשיון הצאנזור ומטעם זה הוכרחו להעלים הדבר בכל מיני אופנים, ולא היו יכולים מטעם זה להעסיק אנשים זרים בהדפסה (חוץ מעוד טעמים וסיבות) , כנרמז מזה בימי מוהרנ״ת דף נ״ה ע״ב.
בשנת תקפ״ב נסע מוהרנ״ת זצ״ל לארץ־ישראל וחזר בסוף שנת תקפ״ג. אחרי בואו מארץ־ישראל נתעורר שוב מוהרנ״ת זצ״ל להמשיך בהדפסת התפלות. תמך בידו אחד מאנ״ש, איש כשר וישר שנדבה לבו סך מסוים בשביל הדפסת התפלות. עד יום ב׳ פר׳ תרומה תקפ״ד נדפסו ס״ב תפלות, כנזכר במכתבי מוהרנ״ת, מכתב יי:
״...ודע בגי שת״ל אנו עוסקים בדפוס וב״ה אשר כבר נגמרו ס״ב תפלות בעזרתו הגדולה״, ע״כ. והוא בערך תחלת חודש אדר. המשיכו אז ביתר שאת בהדפסה בעזרתם של כמה מאנ״ש, כנזכר בימי מוהרנ״ת דף נ״ה

ע״ב: ״...עסקתי בדפוס כל ימי החורף וכו׳ בלי בעלי מלאכות מבחוץ, רק אנ״ש בעצמן לימדתי אותם האומנות ואחד מהם ר״מ [ר׳ מענדיל] הי׳ יודע האומנות מכבר והם עסקו בדפוס למען המצור, כל החורף וכו׳, ע״כ. הדפיסו אז מסי׳ כ״ג עד סי׳ פ״ד ובחודש אדר הדפיסו מסי׳ פ״ד עד סי׳ י״ד חלק שני.

המדפיסים נזכרו ג״כ במכתבים. מכתב ח׳ מתאריך ג׳ ויגש תקפ״ד: ...ודע בני חביבי שכבר נגמרו ת״ל חמשה פורימס מהתפלות ועתה אנו עוסקים בפורים ששי, ה׳ יגמור בעדנו, וכולנו טרודים מאד בהדפסה. כי ידוע שאנו עוסקים בהדפוס בלי פועלים, רק ר׳ מענדיל, ור׳ חיים נחום, והנער יצחק יהושע, וגם בני הותיק מו״ה שכנא נ״י מסייע הרבה בכל פעם, אבל לא בקביעות, ע״כ המלאכה נעשית לאט לאט. הש״י יהא בעזרנו לגומרם בשלימות מהרה. גם יש מניעות הרבה מחמת חסרון כיס כידוע לך מזה, וכו׳, ע״כ.

[לפי הנראה שעד סי׳ כ״ב הדפיס ר׳ שכנא לבדו בשנת תקפ״ב, ומסי׳ כ״ג עד סי׳ י״ד ח״ב טיפלו בזה בעיקר ר׳ מענדיל ור׳ חיים נחום, ועזר ע״י הנער יצחק יהושע].

שמם של המדפיסים מוזכר ברמז גם בסוף ספר ליקוטי תפלות הלק ראשון (אשר בדפוסים האחרונים הודפס בסוף חלק שני) והוא: מ׳ה מ׳אוד נ׳עים נ׳פילת ח׳בל ח׳לקינו מ׳סדרים מ׳דפיסים מ׳יילים מ׳ועילים ע׳רבים ע׳לינו נ׳יעמת נ׳פלאות דיברי ד׳ודים י׳להיבו י׳בעירו ל׳הבת ליבבות ח׳ידושי ח׳דשים י׳שיבו י׳חיו י׳דריכו י׳ישירו מ׳עגלי מ׳צעדי נ׳פשות נ׳יאנחות חישוקים ח׳מודים ו׳יקרים ו׳חשובים מיוסר מילאים, ע״כ. ופתרונן הוא שמות המתעסקים בהדפסה כל אות משמותיהם בכפילות התיבה מנחם מענדיל חיים נחום.

תפלה צ״ג היא התפלה אחר הזכרת שמות הצדיקים, ובדפוסים אחרונים השמיטו התפלה והדפיסו אותה אחרי ספר שמות הצדיקים. אחרי תפלה צ״ג נדפסה התפלה קצרה על פדיון נפש המתחיל: ראה זה מצאתי.

אח״כ כתוב שם ותהיה התחלתו בשנת תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה [תקפ״ב] ונשלם ביום ו׳ עש״ק אך טוב לישראל בחודש אדר אשר בו הצליחה זעקותינו ותפלותינו וצמחה ישועתינו בשנת ורב שלום [תקפ״ד] לפ״ק חזק.

כל הנ״ל עד סי׳ צ״ג נגמר עד כ״א לחודש אדר א׳ תקפ״ד. המשיכו בהדפסה עד אמצע אדר ב׳. הגיעו ימי הפורים שחל אז ביום א׳, נתעורר אז איזה מחלוקת [כנראה שלא היה מכוון נגד מוהרנ״ת] ועי״ז נתגלגל הדבר שעמדו מוסרים והלשינו על מוהרנ״ת שמחזיק בית דפוס בביתו ומדפים שלא ברשיון הצר. מובן מאליו הפחדים שסבבו אז את מוהרנ״ת. ביום ו׳ עש״ק י״ט אדר ב׳ תקפ״ד באו פקידי הצר וחתמו את בית הדפוס, אך הסגולה הבדוקה של השחד מנעה פגיעה במהרנ״ת עצמו. ובחודש מנ״א בת״ב אחרי חצות הגיע מכתב מהשופטים מקאמניץ כי לא יניחו לו לפתוח את הדפוס עד שיקבל רשיון מווילנא. ומזה הבין מוהרנ״ת שהוא עצמו ניצל מחשש סכנה.

בנוגע לעצם ההדפסה מבלי רשות הממשלה, מוצאים אנו בימי מוהרנ״ת

ח״ב דף פ״ז ע״ב סי׳ ט״ו: ״...כשנתקבצנו על ר״ה תקפ״א באומאן לא פעלתי כלום לגמור הדפוס, אעפ״ב אח״כ כשבאתי לביתי עזר לי הש״ת והכניס מחשבות בלבי ונתן לי עצות נפלאות וכוח לסבול ולהמתין לישועת ה׳ ולכלי לפחוד משום דבר מגודל הפחדים שהפחידו עלי שהוא סכנה גדולה וכו׳ בפרט בין שונאים כאלה וכו׳ וחסרון כיס הקשה מכולם והש״ת חיזקני לבלי להסתכל על כ״ז והוליד אותי בדרכים ועצות נפלאות, עד שזכיתי באותה השנה להעמיד הדפוס ולהדפיס ספרי רבינו ז״ל ספר ,ליקוטי מוהר״ן׳ וכו״׳ [ולהעלמת הדבר הדפיס מוהרנ״ת אז על השערים של כל הספרים שנדפסו בביתו, באותיות בולטות מאהליב, הכל בכדי לטשטש את העקבות שמדפיס בביתו, אבל רק על ספרי ליקו״מ הדפיס מאהליב, מכיון שליקוטי תנינא וכן ספר הא״כ נדפסו פעם קודמת במאהליב, ע״כ המשיך להציג על השער תכונתו הקודמת, אבל ה״ליקוטי תפלות״ מופיע בלי שם המקום ותאריך ההדפסה].

אחרי חתימת וסגירת הדפוס נפסקה ההדפסה עד אמצע שנת תקפ״ז, אך בנסוע אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל על ראש השנה תקפ״ז לאומאן עוררו אחד מאנ״ש שיראה לגמור הדפסת התפלות בדפוס אחד. ותיכף נתחזקה דעתו ובטח בה׳ שיזמין לו הוצאות המרובות (להדפיס בדפוס אחר שלא על ידו) ונגמר אז בשנת תקפ״ז הדפסת התפלות ועיין במכתבים.

מכתב י״ט מיום ב׳ וישב תקפ״ז:

לכבוד אהובי אחי ורעי כנפשי הרבני הותיק המהולל ירא ה׳ מרבים מו״ה נפתלי נ״י לנצח.

...ת״ל כי הש״י בעזרינו וסיבב בנפלאותיו וחיזק אותנו לחזור להתחיל לעסוק לגמור הדפסת התפלות. וכבר הביא בני ר׳ שכנא שי׳ נייר תשעה רייז מברדיטשוב בדרך המקולקלה הזה, ובאמת היה בדרך נס והשגחה נפלאה ממנו ית׳ אשר א״א לבאר בכתב. וטוב להודות לה׳ על העבר ולבקש להבא שיהי׳ הש״י עמנו ויעזרינו ויושיענו בנפלאותיו לגמור מהרה הדפסת התפילות כרצונו ית׳ וכרצון רבינו הנורא זצ״ל, כי עדיין אנו צריכין ישועה ורחמים רבים לגומרם, כי אין לי על הוצאת הגמר וגם על הנייר לויתי וכו׳. וגם איני יודע היכן להדפיסם, כי לנסוע למינקאוויץ גדלה ההוצאה. ופה איני יודע הדרך איד להשתדל בזה וכו׳ וכו׳, ע״כ.

ה״ליקוטי תפלות״ שנדפס אז מכיל ב׳ חלקים, אך אין בו כל התפלות אשר בידינו (עיין לקמן). חלק ראשון מכיל רק ק״ט תפלות, בעוד שהיום הוא מכיל קנ״ב תפלות. חלק שגי מכיל רק מ״ט תפלות, בעוד שהיום מכיל הח״ב ג״ח תפלות. גמר ההדפסה והשלמתה הוא י״ד לחודש ניסן שנת תקפ״ז, כנזכר בסוף ח״ב וז״ל: ״ותשלם המלאכה בחדש האביב אשר בו הוקם המשכן החביב. ביום ארבעה־עשר לחדשינו, זמן הקרבת קרבן פסחינו, בזכות זה יבוא משיח צדקיגו, ומארבע כנפות יקבצינו ויבנה לנו בית מקדשינו, ושם נהללנו בכל לבבינו כאמור והביאותים אל הד קדשי ושמחתים בבית תפלתי, אמן״, ע״כ.

והנני בזה גם לציין בענין התפלה הקצרה המודפסת היום בסוף התיקון הכללי המתחלת: ״רבש״ע עילת העילות וסיבת כל הסיבות״ וכו׳, היא ג״כ מאדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל, כי היא נדפסה כבר ב״ליקוטי תפלות״ הראשון אחרי ההקדמה וכתוב שם: ״בכדי שלא להוציא הניר חלק הצגנו

פה תפלה שמצאנו באמתחת הכתבים״. ובלי כל ספק אם היתד. מאדמו״ר הננמ״ח מוהר״ן זצוק״ל היו מזכירים הדבר וההכרח שר׳ שכנא זצ״ל שטיפל בהוצאות התפלות הראשונות כש״ב לעיל מצאה בין כתבי אביו מוהרנ״ת זצ״ל וכשראה שנשאר מקום חלק אחרי ההקדמה, ע״כ הציגה שם.

בסוף ה״ליקוטי תפלות״ צורף ספר התיקון הכללי (עיין לעיל במדור בפ״ע) .

ב. בשנת תקפ״ז עוד לפני שנגמרה הדפסת ה״ליקוטי תפלות״. נתעורר מוהרנ״ת זצ״ל להשלים את חיבור התפלות על המאמרים שב״ליקוטי מוהר״ך שעדיין לא נסדר על זה תפלות, כנזכר במכתבו מכתב י״ט מיום ב׳ וישב תקפ״ז : ״.״גם תדעו שגם בעתים הללו נגמרו ת״ל כמה תפלות נפלאות ונוראות המחיין נפשות מאד וכל המסתכלים בהם באמת, נכספה וגם כלתה נפשם שיצאו לאור מהרה וכו׳, ע״כ. עוד גורם בחיבור התפילות היו הגזירות שיצאו אז כמובא בימי מוהרנ״ת דף נ״ו ע״ב וז״ל : בסוף שנת תקפ״ז סמוך לראש־השנה יצאה הגזירה הרעה במדינתנו ליקח בני ישראל לחיל. והיו לנו פחדים גדולים אז ואז חיברתי עוד כמה תפלות על הגזירות ושאר תפלות משארי המאמרים שעדיין לא נכתב מהם תפלות. הש״י יעזרני להוציאם לאורה מהרה ע״כ. התפילות האלו כבר לא נכללו בהדפסה ראשונה והם חוברו בכרך מיוחד ויצאו לאור בערך בשנת תר״ח — בדפוס זאלקווע, כנראה ע״י הר״ר נחמן מטולטשין שהדפיס אז ספרי ליקו״ה.

החיבור הזה מכיל מ״ה תפלות על חלק ראשון שב״ליקוטי מוהר״ן״, ז׳ תפלות על חלק שני שב״ליקוטי מוהר״ן״ ובי תפלות על שיחות הר״ן. אך מפחד הצר הושמטו אז קטעים רבים מתפלות בנוגע לגזרות שרצו ליקח בני ישראל לחיל ולא נדפסו עד כעת. אך הם נשארו בכת״י. חלק מזה נמצא בספריית האוניברסיטה בירושלים ועוד אצל אנ״ש. ואעתיק כמה קטעים מההשמטות השייכים לכמה תפלות. תפלה ק״י בחלק ראשון בד״ה אשר נלכדו כמה וכמה מאות נפשות לשבי ולרעב ולחרב ולהעבירם על דת וכו׳ מכל עיר ועיר צריך להוסיף ״עוד הטה ידו עד כי יצא הקצף לחזור וליקח בתוך שנה עוד הפעם״ עוד ידו נטויה וכו׳, ע״כ.

[והנני לציין גם טעות הדפוס בסי׳ ק״ל בת״ד וז״ל : עשה עמי פלוני בן פלונית באופן שאזכה וכו׳ והיא טעות המדפיסים ובכת״י הוא עשה עמי ״פלאי פלאות״ באופן וכו׳ ובכת״י מוהרנ״ת היה כתוב עשה עמי פ״פ וחשבו המדפיסים שצריך להיות פלוני בן פלונית והוא טעות].

בתפלה קמ״ג בד״ה ובפרט עתה בעת צרה הקשה והמרה הזאת צ״ל : ״אשר נגזרה עלינו להיות יהודה יעלה למלחמה״ או מי יקום בזה, צ״ל : ״מי יכול לספר צרה המרה הזאת״.

שם בד״ה דלים מדעת וממעשים טובים ומלאים חטא ועון, צריך להוסיף : ״אבל אעפ״ב אנו מרוצים למות וליהרג על קידוש שמך בכל יום, ולא לבטל אחד מישראל מדת תורתינו הקדושה. אוי לעינים שיראו שמגלחין לאחד מישראל בעל כרחו פאות ראשו וזקנו, ומוכרח אחרי זה בעצמו לגלח אותם בכל עת, אוי לרגלי ישראל הקדושים שיצטרכו לילך בשבת ויום טוב קודש חוץ לתחום, אוי לידי ישראל הקדושים שמוכרחים לעשות מלאכה בשבת, לצחצח כלי זיינם ושאר מלאכות ושארי עבירות

שמוכרחין לעשות, ומי יודע אם יוכלו לעמוד בנסיון לישאר באמונה הקדושה שהיא אמונת ישראל, ולקיים עכ״פ מה שיוכלו לקיים אוי מי יוכל לעמוד בזה״, ע״כ.
שם בד״ה הן אותם שרוצים לגזור, צריך להוסיף ״בפרט עוצם הצרה הזאת שכבר נגזרה על ישראל״.
שם ותטה לב הקיסר ירום הודו וכו׳ צריך לשנות הלשון, ותטה לב ״המלכות שריו ויועציו״.
שם כי כל פנימיות, צ״ל ״כוונתם בכל גזירותיהם״. [גם בסי׳ נ״ז ח״ב נשמט קטע בד״ה עזרנו לבכות הרבה בכל יום ויום צריך להוסיף ״בלב נשבר ונדכה באמת, בלב נשבר הבא מתוך שמחה״ וכו׳].

ומדי עסקינו בזה הנני לציין כמה פרטים מהגזירה הנוראה הזאת אשר מוהרנ״ת הרעיש עולמות על זה, כי חוץ מעצם הגזירה על כלליות בנ״י, עמדו בני מוהרנ״ת זצ״ל בכל רגע להיכלל בתוך סכנת החטופים. הגזירה הזאת נתחלקה בפולין באופן אחר ובגלילות רוסיא בצורה אחרת. הממשלה הצארית קבעה מספר ילדים הצריכים להימסר אלי׳ מכל עיר ועיר. בפולין עשתה הממשלה לבד את המיבחר את מי לקחת, אך בגלילות רוסיא הוטל הדבר על ראשי הממונים והגבאים שבכל עיר שהיו צריכים הם לטפל בזה לחטוף ילדים ולמוסרם לידי ראשי השלטון. כמובן שמי שהיה בכוחו לפדות את עצמו פדה את ילדיו ונתפסו בעיקר רח״ל ילדים שלא היה להם משען חזק (ואז בתוך המחלוקת שהיתה על מוהרנ״ת חרצו המתנגדים שנם ולטשו עינם להפיל בפח את ילדי מוהרנ״ת זצ״ל) ולהבהרת הדברים ממה שהתרחש אז אעתיק בזה קטעים מספר ״זכרון יעקב״ חלק א׳ פרק מ׳ בד״ה אבל בהיפך מזה [אחרי שיקדים לדבר מהמצב בפולין] בתחומי ליטא רייסן ואוקרינא וכו׳ על כל קהלה ועדה רבצה החובה בכל תרומה ותרומה למסור אנשים לצבא — נאבר — שהוקבע מהממשלה, והחובה הזאת היתד! מוטלת רק על הקהלה למסור מספר נפשות כפי מכסת האנשים הנמצאים וכו׳ ואם עבר הזמן המוגבל אפילו יום אחד, אז הלכה הפוליציא בעצמה וחטפה את כל הנופל לידה וכו׳ לכן היתה הקהלה אנוסה לטפל בעצמה במסירת אנשים לצבא.
שם פרק מ״א בימי צרה ומצוקה כאלה שאי אפשר היה להציבור למלאות אחרי פקודת הממשלה בדרך היושר והטוב. הנה כל נקיי הדעת וכל ישרי לב וחשובי העדה שבכל עיר ועיר נערו חצנם מהתערבות בעניני ציבור ומקחת המכשלה הזאת תחת ידם וכו׳. ושם פרק מ״ב הצעירים שהם או הוריהם הרגישו כי עומדים על הפרק להבחן לצבא וכו׳ ברחו מן העיר והתחבאו אלה בערים אחרות אלה בכפרים. וגם יש שהיו נחבאים ביערות במשך שלושה חדשים עד תום — הנאבר — ואחר־כך שבו הביתה מבלי פחד ועונש וכו׳. ושם פרק מ״ד תקצר כח כל עט ותלא יד כל סופר לתאר ולצייר התמונות המבהילות זעקת השבר והיללות של האמהות האבות משפחת נפש האומלל הנתפס בידי החוטפים הקורעות ושוברות הלבבות לשברי שברים. החוטפים פרצו הביתה בלוויית אנשי צבא מזמינים ובזרוע חטפו את הילד מאת הוריו ונשאוהו בזרועותיהם אל המשמר המוכן מפקידי העסקנים המפקחים על הנאבאר, להחזיק

שמה את הבחורים והילדים הנתפשים על מנת למוסרם לצבא. ההורים רצו אחרי החוטפים בקול מר צורח, האמהות והנשים מתופפות על לבותיהן ותולשות שערות ראשן. גם הלבבות החזקים כצורי חלמיש נמסו ונהפכו למעייני מים לשמע היללות והקנות של האמהות: בני! בני! הלואי מבטן שכלתיך בטרם נולדת, אוי ואבוי לי, אם תימסר עתה להיות עבד עבדים, לדוש בשרך על בלי התגעל באכילת טריפות וכו' וכו'. כה צווחו בקולי קולות, מרטו שערות ראשן וקרעו בגדיהם וכו', וכה עמדו לפני חלונות בית המאסר בצווחות ויללות, עד אשר התעלפו ונשים רחמניות נשאו אותן על כתפותיהן הביתה וכו'. ועיין שם עוד בפרק מ"ה מהנאברים הכפולים שחזרו לקחת פעמיים בשנה, ועוד שם בפרק מ"ו מ"ז.

בהיות המצב בגלילות רוסיא כמו שהיה ונוסף על זה לא חסרו מתנגדים שצרו רגליו של מוהרנ"ת זצ"ל, התחילו ריקים ללטוש עיניהם ולתפוס את ילדי מוהרנ"ת בפח יוקשים ואז הוכרח מוהרנ"ת להבריחם מביתו ולהחביאם עד יעבוד זעם. רשומין לזה אנו מוצאים גם מרמזי דבריו במכתביו ב"עלים לתרופה" מכתב שע"ז: יום ד', ג' דחנוכה תר"ג, טשעהרין.

רב שלום לאהובי בני חביבי הרבני וכר מו"ה יצחק שי' עכב"ב. קבלתי מכתבך הטוב וכו' ומאליו תבין גודל צערי איד נהפך לבי בקרבי וכו' לע"ע. נתתי שבח והודי' להש"י מה שהודעתני שכבר נסעו מזה וכו' וגם בנך שיח' מהסתם אינו מצוי במקומו וכו' וכו', ע"ש ובמכתב שע"ח: ...והנה בוודאי כבר נודע לו שר' אפרים מקרימינטשאג נסע לאומאן ואתמול בא לפה עם בנו ד"י שי' וגם הביא לפה את בני נ' [נחמן] שי' והיה לי שמחה וצער מזה, כאשר תבין מעצמך

ומאליך תבין להודיע בסוד לזוגתי וב"ב שהוא בכאן בחיים ושלום ושיראו שבני הקטן ג"כ לא יהיה בביתי כאשר כתבת כבר ושיהיה הכל בחכמה בסוד באופן שלא יתוודע ח"ו, ולה' עיני מיחלות, עד הנה עזרנו רחמיו יתי' והציל אותך בעצמך מפחד הזה בימי נעוריך כמה פעמים כאשר אתה ידעת כן יוסיף חסדו ויציל את בנינו ובנך מפחד הזה לעולם ולמען כבוד הזקן שבזקנים שאנו בטוחים בכחו יעשה, ולא יתן אותנו לחרפה לפני שונאינו הרבים ח"ו. ויפדה אותנו מכל הצרות ובפרט מצרה הזאת וכאב את בן ירצינו ויחיינו וישמחינו בישועתו מהרה אכי"ר.

נחזור לענין ראשון בענין המשך כתיבת התפילות על ידי מוהרנ"ת זצ"ל. כאמור התחיל בזה בשנת תקפ"ז, אך סיבות הזמן מנעו מאתו להמשיך בזה בתנופה רבה והופסק הדבר עד שנת תקצ"ה, ועיין במכתבו, מכתב ק"נ, מיום ב' ר"ח חשון תקצ"ה:

...שמחנו ורקדנו הרבה בעזה"י יותר משאר שנים וחדות ה' היא מעוזינו, עד אשר היום עשה ה' נפלאות עמנו שזכיתי מחדש להעתיק תפלה חדשה כאשר תראה בעיניך, כי אני שולחה אליך ע"י מוכ"ז, יראו עיניך ויתעורר לבך ותגל נפשך, עמוד והתבונן נפלאות ה' כי הלא זה כמה ימים ושנים אשר לא זכינו לתפלה חדשה והרבה יש לכם חלק בזה וכו', ע"כ. ושם במכתב קנ"א מיום ד' נח תקצ"ה: ...ויקבל מוסגר פה עוד ב' תפלות

ובודאי יחיו נפשך וכו' ע"כ. ושם מכתב קנ"ב: ...וגם בסמוך שלחתי תפלות חדשות וגם הישנות כבר ראית וכו' ע"כ. כנראה שאז הספיק לגמור
את כל התפילות, אך לא נדפסו רק לאחר פטירתו, בערך שנת תר"ח. * * *
התפילות האלו שהושמטו מההדפסה הראשונה ונדפסו אחרי הסתלקות מוהרנ"ת זצ"ל בכרך מיוחד כנ"ל, הובאו לדפוס עוד פעם בשנת תרס"ו [אשר ע"כ אדבר מזה פה אע"פ שמקומו להלן, אך מכיון שלא נדפסו בצורה זו אלא ב' פעמים אציג הדברים פה].
ג. הספר נדפס בעיר פאדגורזע בש' תרס"ו ע"י הרה"ח ר' ישעיהו ב"ר שלום יוסף אריה, בהשתדלות הרה"ח ר' יהודא ליביש מעיר טארנא, ובתחילתו הסכמות מחכמי וצדיקי הדור. ולגודל חיבתם ויקר מציאותם אביא דבריהם פה:
אור ליום ד' בראשית, שנת תרס"ו, פה ק"ק טארנא. לאנשי שלומי ולאחב"י בכל מושבותיהם אשים דברתי על דבר האיש הנוכחי המוכ"ז הרבני המופלא החסיד הישיש מו"ה ישעיהו נ"י בן הצדיק המג' שלום יוסף אריה זצ"ל, אשר כל ימיו היה עוסק בתורה ועבודה וגמ"ח ובמעשים טובים ותמיד היה מפרנס לכל צדיקי הדור שהיו בימיו והיה מכניס אורחים ומבקר חולים ומפרנס עניים מיגיע כפו, והיה. מגזע משפחת הצדיקים משני צדדים, מצד אחד הצדיק הקדוש ר' דוד מלעלוב זצ"ל ומצד השני מהצדיק ר' ישעיהו מפשעדרבאז זצ"ל זי"ע, וגם הוא ר' ישעיהו בעצמו הסתפח מנעוריו אצל צדיקי הדור זי"ע, והי' מהנה תמיד את אחרים מיגיע כפו, ועתה לעת זקנותו כאשר ירד עליו הגלגל, נדבה רוחו אותו להדפיס מחדש את הספר "לקוטי תפלות" מהרב הקדוש בעל "ליקוטי מוהר"ד' זצללה"ה [ממוהרנ"ת זצ"ל] והיתה זאת בידיעתי, ע"כ אחלה נא מאד מאת אחב"י די בכל אתר ואתר ובפרט מאנשי שלומי לקרב את המוכ"ז ולקבל מאתו הספר בספנ"י. ובזכות זה תתברכו ממעין הברכות ובשפע של הצלחות ברו"ג והי' מעשה הצדקה שלום. דברי ידידכם המברך אתכם בכל טוב
יחיאל הורוויטץ
בהרבה"ג הצדיק מהר"מ מדזיקוב זצללה"ה חונה פק"ק טארנא [נכד הרה"ק הצדיק מוהר"ר נפתלי מראפשיטץ זצוק"ל]
גם אנכי הח"מ מוכן לקחת אי"ה את הספר "ליקוטי תפלות," כשיוגמר בבית הדפוס בל"נ. ואשחר פני נדיבי עמנו לתמוך ביד המלבה"ד למען יבצע מעשהו להוציא לאור עולם מרגליות טובה ספונה וחשובה לשמוע אל התפלות אשר יצאו מפה קודש הקדשים זצללה"ה.
זלמן יוסף קורץ
לפנים האבדק"ק שTלוב וכעת דומ"ץ דפה ק"ק הנ"ל בעזה"י.
מה נכבד היום בהגלות נגלות לעינינו הספר "ליקוטי תפלות", הכינם וגם יסדם איש צדיק הולך תמים הרב החסיד המפורסם בוצינא קדישא דחילא ופרישא מו"ה נתן זצ"ל, אחד המיוחד שבתלמידי הרב הקדוש אור המאיר לארץ ולדרים פאר מקדושים משמח א' ואנשים מרן נחמן

זצוק״ל, נכד הבעש״ט הקדוש זי״ע ועכי״א, בעמ״ח ספר הקדוש ״ליקוטי מוהר״ן״ ועוד ספרים קדושים, ובו רצוף אהבה תפלות ותחנונים העומדים ברומו של עולם לשפוך נפשו ורוחו לנורא עלילה מעומקא דלבא, שיחון אותנו ה׳ צבאות להדריכנו במעגלי צדק למען שמו יתברך ולהסר מאתנו הסיבות המונעות אותנו מעבודתו ית״ש להיות מעובדי ה׳ הנאמנים והנבחנים באמת בלי שום רמי׳ ובלי שום פניה ועבודה לא יעבוד בלתי אליו ית׳, שנוכל להגביר שכלינו על חומרינו ולהסיר את המסך המבדיל בינינו ובין בוראינו יתש״ל, ומה מאוד מהראוי לתת תודה ותשואת חן למוביל ספרא דנא האיש הנוכחי הרבני המופלג החסיד הירא הישיש מו״ה ישעי׳ ג״י שהעיר ה׳ את רוחו ולחדש הדר זיום אשר זה כמה שנים אשר אספה נגהם ולא נמצא אף אחד בעיר ושנים במשפחה להדפיסם מחדש, לחדש אורם כבראשונה. ע״כ אליכם אחב״י אקרא בקריאה של חיבה לקרב את המוכ״ז ולקבל ממנו הספר הנ״ל בסבר פנים יפות להביא ברכה אל תוך בתיכם וגם אני הפעוט והשפל ערך, ברצות השם כאשר יוגמר הספר הנ״ל בדפוס אקבל בעה״י מהם ולתת מחירו כראוי וכנכון. וזכותו של המחבר החסיד הג״ל ותפלותיו יגן עלינו שנתברך ממעון הברכות ומשפע הצלחות. ונכתב ונחתם בספר החיים בכתיבה וחתימה טובה, אמן סלה. .

דברי הבא עה״ח, י״ד אלול לסדר ״השקיפה ממעון קדשך״, תרס״ג — לפ״ק טארנא הק׳ שמעון בצלאל נייאמן

אחרי המפתחות של התפילות באו כמה שורות, כנראה מהמו״ל הרה״ח ר׳ ישעיהו זצ״ל וז״ל: ״וכל איש ואיש אשר ירגיל את עצמו לומר תפילות הללו, ולפחות בכל יום תפלה אחת כסדר, בוודאי ימצא מרגוע לנפשו, ויהיה מובטח שלא יגיע לו שום צרה וצוקה ח״ו בתוך ביתו, וינצל מכל מכשול ומכל תקלה, ויקובל תפלתו תמיד לפני בוראו יתברך שמו לעד, וכל אחד ואחד ימצא מבוקשו בתפילות הללו כי הן לכל אדם לצדיקים וחסידים, ולתלמידי חכמים, ולאנשים פשוטים, וגם נמצא כאן מ״ה תפלות בחלק ראשון כמנין אדם וכו׳ ובחלק השני י׳ תפלות וכו׳, ע״כ. כנראה שהמו״ל לא ידע אז שהספר הוא רק חלק מליקו״ת, אך עוצם הרגשתו והרגשת הרבנים הצדיקים בהסכמתם הוא מפליא. והנה אף שיצאו ונדפסו התפלות בחלקם בחיי מוהרנ״ת זצ״ל, ובחלקם אחרי הסתלקותו הקדושה, מ״מ אין הם כל התפילות שחיבר מוהרנ״ת זצ״ל כי לא זכינו שיצאו לאור כל תפלותיו כמבואר בהקדמת ספר עלים לתרופה וז״ל: גם היה עוסק הרבה לסדר תפלות על סדר כל מאמרי רבינו ז״ל וגם בזה היה לו עסק גדול מאד, כמובן מזה בספרו ״ליקוטי תפלות״ הנדפסים. לבד ממה שנשרפו הרבה הרבה חיבורים מסדר ״ליקוטי תפלות״ שלו, מה שלא זכו העולם לראותם וליהנות מהם כלל, כידוע ומפורסם בין אנ״ש, ע״כ.

ד. בשנת תרל״ו נדפס עוד פעם ספר ליקו״ת בזאלקווע. חסר בשער מקום ושנת ההדפסה, אך הרב מטשעהרין מזכירו בהקדמת ספר ״תפילות ותחנונים״, עי״ש. צירפו אז את כל התפילות מהוצאה ראשונה ושניה עם מפתחות מהתפילות לאיזה מאמרים הם שייכים.

ה. בשנת תרס״ד תרס״ה נדפס בפעם שלישית בירושלים ע״י ר׳ הרד,״ח ר׳ ישראל היילפעריז ז״ל. וסידר אז את המפתחות (שניות) המסודר ע״פ חמדות והענינים.
ו. בשנת תרע״ה נדפס פעם רביעית ע״י הר״ר יעקב ב״ר מרדכי יוסף זינגער ז״ל.
ז. בשנת תר״צ נדפס פעם חמישית בווארשא ע״י הר״ר אהרן ליב ציגלמאן ז״ל.
ח. בשנת תש״ג נדפס פעם שישית בירושלים ע״י הר״ר שמואל הורוויץ נ״י.
ט. בשנת תשי״ז נדפס פעם שביעית ע״י חסידי ברסלב בירושלים.
י. בשנת תשכ״ז נדפס פעם שמינית ע״י חסידי ברסלב בירושלים.
יא. בשנת תשכ״ח נדפס מחדש בהוצאת הרה״ח ר׳ נחמן בורשטיין נ״י.
הספר נדפס בהידור רב עם נקודות, בפורמט קטן, ובתוספת השמטות מהתפילות ותיקונים רבים תוקנו בו.

ספר ״שמות הצדיקים״

א. חיברו אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל ע״פ דברי אדמו״ר בספר המדות אות צדיק סי׳ י״ט וז״ל: מי שהקב״ה חשוב בעיניו יכתוב בספר כל שמות הצדיקים והתנאים והיראים לזכרון ע״כ. ובמ״מ ממוהרנ״ת זצ״ל (הנדפס בשנת תקפ״א, עיין לעיל במערכת ספר המדות) כתב וז״ל: מלאכי ג׳ ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי הי, היינו מי שכותב לעצמו בספר לזכרון כל שמות הצדיקים יראי ה׳ וחושבי שמו, בוודאי חשוב בעיניו שמו ית׳ ע״כ. אדמו״ר מוהרנ״ת ציין אז רק מקצת משמות הצדיקים והדפיסם בשנת תקע״א עם התנצלות בסופו על מה של סידר כל שמות הצדיקים, מחמת נחיצות הדפוס [כי עסק אז גם בהדפסת ספר חמדות והספר צורף בסוף ספר המדות] וריבוי ההוצאה. והרוצה להוסיף יבא ויוסיף. גם לא נרשמו כסדר ולא דקדקנו בין מוקדם ומאוחר, כי אין הכוונה לסדר סדר הדורות, כי אם להזכיר שמותם וכו׳ וכו׳, ע״כ.
ב. בשנת תקפ״א עסק מוהרנ״ת זצ״ל בהדפסה וטיפל אז בהוצאת הליקו״מ וספר המדות. גם התעסק אז בענין נסיעתו לארץ ישראל, אך בין גברא לגברא כתב וסידר מחדש את שמות הצדיקים וז״ל: בימי מוהרנ״ת ח״ב דף פ״ח ע״ב סי׳ י״ז: ״ותיכף נזדרזתי לחזור ולכתוב מחדש כל שמות התנאים והאמוראים אשר מתחלה לא נדפס מהם כ״א מעט מזעיר והתחלתי לעסוק בזה והיה לי בזה יגיעה גדולה מאוד, ותיכף כשעסקתי בזה בכתיבת שמות הצדיקים נתחזק בלבי שבצירוף זכות זו אזכה לבוא לא״י (עיין ב״ליקוטי הלכות״ או״ח ה׳ נט״י לסעודה ה״ד ששם מבואר היטב ענין זה) כי באמת הזכרת שמות הצדיקים הוא דבר נפלא ונורא מאד מאד ומועיל הרבה לעבודת הש״י כאשר מבואר מזה קצת כבר, ואכ״מ ועלה על דעתי שע״י שזכיתי לזכות את הרבים, בזכות זה לסדר להם ביחד כל שמות

הצדיקים וכל שמות התנאים ואמוראים שבכל הש״ס וספרי וכו׳ ומדרשים וכו׳ שזה הענין מסוגל לזכות לא״י בבחי׳ צדיקים ירשו ארץ, שא״א לבוא לא״י כ״א בכח הצדיקים אמתיים, וכו׳ וכוי, ע״כ.
כאמור נדפס הספר בשנת תקפ״א וצורף בסוף ספר המדות, בהוצאה זו הספר הוא כבר ברוב חכמות, ונסדרו בו כל השמות המופיעים בתנ״ך וש״ס וגם רבנן סבוראי והגאונים וצדיקים שהיו בסמוך לזמן המחבר, אך חסר עוד קצת מהשמות של אחרי הש״ס כדברו בסוף הספר... וזאת לדעת כי הצדיקים שאחרי בעלי הש״ס לא היה בידי לרשום כולם, כי אין אנו יודעים מהם כ״א ע״י חיבוריהם ואין בידי כל חיבוריהם לפרוט כולם, וגם מהצדיקים שהיו
סמוכים לדורותינו, אנכי הרואה שג״כ נשמט מהם הרבה, כי צעיר אנכי לימים, ונעלם ממני, ולא אדע לפרוט כולם, ויכול להיות שגם מאותן שכבר ידעתי נשכחו קצתם מאתי בעת הדפום וכו׳, ע״כ.
ג. בשנת תר״ט נדפס פעם שלישית בזאלקווע וצורף בסוף ספר המדורג
ד. בשנת תרי״ט נדפס פעם רביעית בלעמבערג עם הוספת כל שמות צדיקי זמנינו, צורף בסוף ספר חמדות.
ה. בשנת תרל״ד נדפס פעם חמישית בלעמבערג ע״י הרב מטשעהרין ז״ל עם הרבה הוספות ובסופו תפלה מליקו״ת לומר אחרי הזכרת שמות הצדיקים. התפלה נתיסדה ע״י מוהרנ״ת והיא מופיעה בספר ליקו״ת סי׳ צ״ג דפוס ראשון.
ו. בשנת תרע״ב נדפס פעם שישית בירושלים ע״י ר׳ ישראל היילפערין.
בשנת תרפ״ה נדפס בפעם שביעית ע״י ר׳ אהרן ליב ציגלמאן. הוא מזכיר את הופעת הספר במכתבו (כת״י) מיום כ״ו אלול תרפ״ה: ב״ה יום שנכפל בו כי טוב ואין טוב אלא צדיק, אמרו לצדיק כי טוב, היינו שנגמר ב״ה מהדפוס ספר שמותן של צדיקים זי״ע וכו׳ בהכרח אני מחי׳ עצמי מהנקודה אשר זכיתי להשתדל באלו הימים בהוצאת הספר ״שמות הצדיקים״ וכו׳ וכו׳, ע״כ.
בהדפסה זו הוסיפו שמות משפחת אדמו״ר זצ״ל וגדולי אנ״ש זצ״ל.
הספר נדפס עוד כמה פעמים בארי״. ידוע לי על עוד שלושה מהדורות.

ספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״

נתחבר ע״י מוהרנ״ת זצ״ל בפקודת אדמו״ר ב״ע אשר צוד, עליו ללקט ממאמריו הקדושים, כל היוצא מהם לעובדא ולמעשה.חייל ב״ימי מוהרנ״ת״ דף ח׳ ע״א: בשנת תקס״ה צוה עלי ללקט מתורותיו העצות והעובדא שיוצא מכל תורה ותורה ובתחלה כתבתי קצת מענין זה ולא הוטב בעיניו. ואח״כ הבנתי כוונתו וחזרתי וכתבתי והוטב בעיניו והוא הספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״, כשקרא בו נענע בראשו ואמר בזה״ל: ״אשיין צעטילי״ ״דף יפה״ והבנתי שהוטבו מאד בעיניו הדברים הנאמרים שם והיה כוסף מאד שנזכה לקיימם באמת, אשרי שיאחז

בהם.
נדפס לראשונה במהאלוב שנת עת לקצר קיצור ליקוטי מוהר״ן לפ״ק (תקע״א). הספר מתחיל ממאמר ב׳ שבספר ״ליקוטי מוהר״ן״ ואינו מקיף כל המאמרים שבספר ״ליקוטי מוהר״ן״.
בשנת תקפ״ו סידר מוהרנ״ת את ספר ״ליקוטי עצות״ מחדש. הספר הוא השלמה לעצות אשר לא הובאו בספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״, אך נוסח באופן אחר, כי הספר ״קיצור ליקו״מ״ ערוך על סדר המאמרים והספר ליקו״ע ערוך על סדר המדות, כדבריו ב״ימי מוהרנ״ת״ דף נ״ו וז״ל: אחר ר״ה תקפ״ו כתבתי מחדש הספר ״ליקוטי עצות״ שהוא ספר הקיצור בתוספת מרובה וכו׳.
כוונתו על ספר ״ליקוטי עצות״ כנ״ל, ומבואר לקמן בפ״ע, אך הבאתי הדברים במדור זה כי הוא נוגע לספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״ השלם אשר נבאר מזה לקמן.
לפי מה שהיה לפני דפוס השני נראה שמוהרנ״ת הדפיס שנית את הספר קיצור ״ליקוטי מוהר״ן״, אך נפלאתי על שלא מזכיר מזה בימי מוהרנ״ת ובמכתביו.
בשנת תר״ט נדפס פעם שלישית בזאלקווע ע״י הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל, שעסק אז בהדפסת ה״ליקוטי הלכות״.
בשנת תרי״ט נדפס פעם רביעית בלעמבערג, כנראה ע״י הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל.
נדפס עוד פעם בווילנא בלי ציון התאריך.
בשנת תרע״א נדפס פעם שישית בבילגוריא.
בשנת תרע״ג נדפס פעם שביעית בירושלים, ואז ליקטו מספר ״ליקוטי עצות״ שחיבר מוהרנ״ת ז״ל ומספר ״ליקוטי עצות״ מהדורא בתרא, שחיבר הרב מטשעהרין זצ״ל, את כל העצות היוצאים מהמאמרים אשר הי׳ חסר עד אז בספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״, כגון מאמר הראשון ״אשרי תמימי דרך״ ומאמר ג׳ אקרוקתא וכן שאר המאמרים שהיו מקוצרים מאד ונחסרו מהם עצות וענינים אשר לא הובאו בספר הקיצור וכללו את כל הדברים בספר הקיצור, ומאז הוסיפו לכנותו בשם ״קיצור ליקוטי מוהר״ן השלם״.
סידור הדברים נעשה ע״י הרה״ח ר׳ ישראל היילפערין זצ״ל עם הגהות בשולי הגליון וכן בסוף הספר הוסיפו קונטרס יקר בשם תוספת ומילואים, דברים עמוקים בביאור דברי אדמו״ר זצ״ל, לפי מה ששמעתי מהרש״ש נ״י ששמע מהחסיד ר׳ נתן בייטלמעכר זצ״ל, שמחברם הוא הגאון החסיד ר׳ נחמן בהגה״ח ר׳ ברוך אפרים בעהמ״ח ספר ״באבי הנחל״. הוא מציין בקונטרס כ״פ ספר ״באבי הנחל״ מרוב ענוה לא מזכיר שהוא בנו, בסוף ימיו עלה לירוש״ת ושם מנו״כ.
בשנת תרצ״ה נדפס פעם שמינית בירושלים עם תוספת ומילואים כנ״ל.
בשנת תשי״ט נדפס פעם תשיעית בירושלים עם תוספות כנ״ל.

ספר ״ליקוטי עצות״

ספר זה חיבר מוהרנ״ת ז״ל כהשלמה לספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״, והוא עצות ישרות הנובעים מספר הקדוש ״ליקוטי מוהר״ן״, כנזכר בהקדמת ספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ן השלם״, ת״ל: ״מורנו הרב הצדיק מוהרנ״ת זצ״ל כתב בהקדמת הספר ״קיצור ליקוטי מוהר״ך שלא סידר שם רק רוב הדברים היוצאים מדברי האדמו״ר הק׳ מוהר״ן זצוק״ל ונותן רשות לכל הרוצה להוסיף שיבוא ויוסיף וכו׳ ^אשר מורנו מוהרנ״ת זצ״ל ראה אשר אין מי שישתדל בזה כמותו ללקט מתורותיו עוד שושנים נוראים וכו׳, ע״כ נתעורר בעצמו לחבר עוד קיצור נפלא מתורותיו הק׳ הוא הספר ״ליקוטי עצות״ שמסודר ע״פ א״ב בלשון קצר וצח מאד ושם הוסיף ללקט וכוי, ע״כ.

בספר ״ימי מוהרנ״ת״ דף נ״ו מזכיר דבר כתיבת הספר וז״ל: אחר ר״ה תקפ״ו כתבתי מחדש הספר ״ליקוטי עצות״ שהוא ספר ״הקיצור״ בתוספת מרובה, ע״כ. והנה כלל בדבריו אלה שני ספרים, כי ליקוטי עצות הוא ספר לחוד וספר הקיצור הכוונה תמיד על ״קיצור ליקוטי מוהר״ן״, אך כוונתו כי ספר ״ליקוטי עצות״ הוא השלמה לספר הקיצור וכנ״ל.

בספר ״בית עקד ספרים״ כותב שנדפס פעם ראשונה שנת תקע״ו, אסתפק אם דבריו נכונים, כי מפשוטן של דברים נראה שנדפס לראשונה בשנת תר״א, כמו שנבאר להלן, אך מ״מ אין לי הכרע בזה, כי ראיתי דפוס ישן אשר נראה בערך משנת תק״פ ואיני יודע להכריע אם האמת כן או שנדפס לראשונה בשנת תר״א. הספר מחולק לשני חלקים. חלק שני מתחיל ממועדים עם שער מיוחד.

בשנת תר״א כשנסע מוהרנ״ת ללעמבערג(כאשר נתבאר במערכת ״ליקוטי הלכות״) הדפיס שם ספר ״ליקוטי עצות״ כנזכר במכתביו מכתב שי״ט, מיום ג׳ וארא תר״א, וז״ל:

לכו חזו מפעלות ה׳, אחי ורעי ובפרט ידיד נפשי ולבבי הותיק וכו׳ וכו׳ הביטו וראו והתמהו תמהו, מי האמין לשמועותינו שנזכה עתה אחר כל התלאות וההרפתקאות והצרות והרדיפות עד הנפש שעברו עלינו, ובפרט בפרט עלי העני והאביון נבזה בעיניו נמאס, אשר כולם חרקו שנים עלי ביותר וכו׳ ועתה בואו ברוכי ה׳ ושיתו לבבכם היטב והביטו וראו את ישועת ה׳ וחסדו ונפלאותיו עד אין קץ שנזכה עתה לראת בעינינו עלה לדוגמא אשר נחקקה במרחקים מנוראות חידושי אדמו״ר זצ״ל להאיר ולגלות האמת והאמונה בעולם וכל המדות הטובות ולהנצל מכל המדות רעות המבוארים שם ב״לקוטי עצות״ הזה וכו׳ וכו׳ ויקבלו עתה בשמחה הדף קטן הרצוף פה, שהגיע אלי משם וכו׳ וכו׳, אני מבקש לבל תפרסמו הרבה לאיש זר רק לאנשים כלבבינו, ולגנוז היטב הדף הרצוף פה, ולהזהיר כל מי שתודיעו לו שיכסה הדבר ולא יגלה לשום איש זר וכו׳ ע״כ. ועי״ש עוד במכתבים שכ״ב של״ב שמ״ט המדבר מזה.

בשנת תר״ט נדפס בזאלקווע כנראה ע״י הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל.

בשנת תרי״ נדפס עוד פעם.

בשנת תרי״ח נדפס בלעמבערג, כנראה ע״י הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל,

שעסק אז שם בהדפסת ליקו״ה חו״מ.
בשנת תרכ״ט נדפס עוד פעם בלעמבערג. בשנת תרל״ה נדפס בוואַרשא.
בשנת תרס״ג נדפס עוד פעם בוואַרשא. בשנת תרפ״ז נדפס בלובלין ע״י
הר״ר אהרן לייב ציגלמאן ז״ל. בשנת תשט״ז נדפס בירושלים ע״י חסידי
ברסלב.

ספר ״ימי מוהרנ״ת״ ב׳ חלקים

תוכן הספר חלק ראשון הוא פרקי דברים אשר קרה למוהרנ״ת מיום
הוולדו בשנת תק״מ עד שנת תקצ״ה, כדבריו בראש הספר: ״ראיתי ונתון
אל לבי לרשום בלי נדר בכל פעם בקיצור איזה מעשיות הנעשים עמי בכל
עת, יהיה רצון שיהיה הכל לטובה״.
רוב רובו של הספר סובב על התקרבותו לאדמו״ר ופעילותו במשך ימי
חייו לרומם ולפרסם דברי קדשו בעולם.
חסר בספר משנת תקצ״ה עד שנת תר״ה.
בחלק השני מבואר בפרוטרוט סדר נסיעתו לארץ־ישראל וחזרתו משם
בשלום.

לחיבת הקודש אעתיק דברי תלמיד מוהרנ״ת הר״ר נתן בעל ״קונטרס
הצירופים״, במכתבו מכתב קט״ז (כת״י) וז״ל:
תעיינו בספר ״ימי מוהרנ״ת״ ושם תראו איך זכה אחד ע״י אמונה
ותמימות ופשיטות להרגיש גדולת רבינו ז״ל, וגדולת כל דיבור ודיבור
מרבינו זצ״ל אשר על ידי זה, זכה לשאוב מעייני הישועה ומעייני החכמה,
אשר ע״י״ז הוא יכול לטהר אותנו מבגדים צואים, ולהציל אותנו אפילו
מעשנים סרוחים, רק אנו צריכין להטות שכמינו כשור לעול, ולקשר
עצמינו בכל תנועותינו לרבינו זצ״ל ותלמידו בכל עובדא ועובדא וכו׳ וכו׳,
ע״כ.

חלק ראשון נדפס לראשונה ע״י הגה״ק החסיד הרב מטשעהרין זצ״ל
בשנת תרל״ו בלעמבערג.
בשנת תרס״ג נדפס שנית בלעמבערג ע״י הר״ר ישראל היילפערין ור׳ נחום
יהודא ב״ר אהרן שלמה.
חלק שני נדפס בשנת תרס״ד בירושלים ע״י ר׳ ישראל היילפערין,
בהוצאת נכדי אדמו״ר ר׳ נתן זצ״ל מברסלב, עם מאמרים מלוקטים
מ״ליקוטי הלכות״ אשר מדברים בשבחה של ארץ־ישראל.
בשנת תר״פ נדפס חלק ראשון פעם שני׳ בפראמפאל.
בשנת תרצ״ח נדפס חלק ראשון פעם שלישית בוורשא.
בשנת תשט״ז צורפו ב׳ החלקים ויצאו לאור ע״י קרן הדפסה דחסידי
ברסלב, בני־ברק.
בשנת תשכ״ה נדפסו בניו־יורק ב׳ החלקים מכורכים בנפרד, ע״י ר׳

ספר ״עלים לתרופה״ - ״מכתבי מוהרנ״ת״

בן חביב היה למוהרנ״ת זצ״ל אשר נולד בערב פסח שנת תקס״ח ונקרא שמו בישראל יצחק. ויגדל הילד הלוך וגדול, בהדרכת אביו, עולה במעלות התורה ומתעמק בגמרא ופוסקים. בעודנו עלם צעיר עומד הוא על גדלותו של אביו, רוצה הוא תמיד להמצא בקרבתו, למען יוכל להנות מזיו תורתו ונועם שיחתו. כל הגה היוצא מפי אביו, אצלו היא תורה שלימה, מבין הוא שהארגז עם נרות שהשאיר אדמו״ר זצ״ל נמצא כעת אצל אביו, אך נשואיו מרחיקים אותו מהמצא בקרבתו. האברך הצעיר לא מוצא נוחם, כי אביו חסר לו כאן. נפשו מסתערת עליו, רוצה הוא להיות אדם כשר, ומבלעדי אביו אינו יודע איך. רוצה הוא שיקיים בו אביו מצות ושנגתם לבניך, ואיך יכול כעת בריחוק מקום. לבסוף מוצא לו הבן יקיר פתרון: הוא כותב לאביו מכתב, פורט לפניו מכאובי נפשו, מבקש ברחמים תשובה מהירה, והי׳ אם המכתב מתאחר, עומד הוא ומצפה בכליון עינים. אוי אבי רחימי, חסר לי מכתבך כעת כאויר לנשימה, כותב עוד פעם ועוד פעם לאביו שירחם עליו, אין הוא יכול להחזיק מעמד בים הסוער והזועף מבלעדי עצותיו הבטוחות. כך מתחיל האב להתכתב עם בנו החביב, אך לא שקטה עדיין נפשו. הוא אינו מסתפק במכתב אחד או שנים, הוא צריך כל יום עצות ודיבורים מאביו, כי מבלעדיו אין לו שום חיות בעולם. מעריך הוא עצמו כשפל אישים, בריר. קלה הטובעת בים, מאותת הוא למציל שיוציא אותו משטף מחשבותיו. כל גל שעובר עליו הוא צריך את אביו, כאן, שידריך אותו איך להנצל מהבלי הזמן הרוצים לסחוף אותו, ולאבדו משני עולמות. עצתו היחידה היא שאביו ימשיך בלי הרף בהדרכתו על ידי כתיבת מכתבים אליו.

וכה דברי אביו במענה אליו מיום ב׳ וישלח תקפ״ד, מכתב ז׳: מכתבך קיבלתי ביום אתמול והי׳ לי לנחת גדול, אך היטב חרה לי עליך בני ידידי על אשר אתה מרעיש כל כך על אשר איני רגיל לכתוב לך בכל פעם, כי הלא ידעת שאיני איש פנוי וטרדותי רבים מכמה צדדים וכו׳, הן על כל אלה תדע שאין בדעתי לשלוח לך אגרת בכל שתי שבועות כאשר כתבת, רק בכל חודש וחודש אראה בעזה״י לכתוב לך אגרת, ואני מזהיר אותך מאד שמעתה תשוב מדרך הזה לצפות בכל יום לקבל אגרת ממני לכלות עינים בחנם ח״ו וכו׳, ומה שכתבת שאין לך במה להחיות כי אם במכתבי, האמת שדברי ראוים שיהיו חביבים בעיניך ולהחיות נפשך, אבל בכל אגרת ואגרת תוכל להחיות עצמך זמן רב בעזרה״י, ובפרט הלא ספרי רבינו זצ״ל בידך המלאים אוצרות גדולות, אוצרי אוצרות של יראת שמים והתגלות אלקות בדרכים נפלאות השוים לכל נפש גדול וקטן, נער וזקן, הפוך בהם והפוך בהם וסיב ובלה בהם, שאין לך מדה טובה מהם

וכו׳ וכו׳, ע״כ. אך השתוקקות הר״ר יצחק לאביו הולידה הצמיחה פרי ובמשך הזמן הוציא מפרי עטו של אביו (ממה שזכינו שיודפס) יותר מארבע מאות מכתבים מלאים עצות והדרכות התעוררות והתחזקות בעבודת השי״ת. השתוקקות ר׳ יצחק פתחה לבו של מוהרנ״ת שיקד כאש בהשתוקקות נמרצת להשי״ת כל ימי חייו, ובהגיע מכתב מבנו יקירו מצא לו אביו מקום להביע רגשי נפשו, כדבריו במכתב כ״ח מיום ד׳ חיי־שרה תקצ״א: מכתבך היה לי לנחת גדול, כי אני רואה שמכתבי עושים רושם טוב אצלך ובאמת כולם נכתבו בתשועת ה׳ על ידי גודל תשוקת הרצונות והכיסופין שלנו להש״י. נא בני חזק ואמץ ותתמיד בלימודך הטוב ללמוד כמה שעות בכל יום וגם לומר תהלים ותפלות וכו׳ וכו׳, ע״כ.
ההתכתבות עם ר׳ יצחק לא עלתה בנקל למוהרנ״ת זצ״ל, ובפרט בשנים של תקצ״ה—תקצ״ט. עיין מכתב קפ״ט: ...כמה יגיעות אני צריך להתייגע בענין המכתבים שיגיעו אליך, והכל מחמת המחלוקת שעי״ז מתייראים מהכת לצים וכו׳, ע״כ.
הרגשת ר׳ יצחק במכתבי אביו ומדת דרך ארץ כלפיו מבהילים הם. למדים אנו ממכתבו שבסוף הספר מיום א׳ פקודי תקצ״ב וז״ל: ...לדעתי לא נמצא שום אב בעולם שיקיים ולמדתם את בניכם כמו שרומעה״ק מקיים בי, כי זה עיקר הלימוד ללמוד עצות ודרכים להתחזק בעבודת השם ות״ל כבר קבלתי מרומעה״ק כמה וכמה עצות ודרכים קדושים איך להתחזק בעבודת השם, כן יזכינו שאזכה לשקוד על דלתותיך יום יום בתמידות, ואזכה לקיים היטב כל דבריך הק׳ בגו״ר לזכות לישב על התורה ועבודה בתמידות ולא אסור מרצונך הק׳ ימין ושמאל, רק לקיים כל מה שאשמע מפיך תמיד בקדושה וטהרה בשמחה וטוב לבב מרוב כל.
דברי בנו המצפה שיתקיים בו בן חכם ישמח אב בכל האופנים הק׳ יצחק צפה אדמו״ר מוהרנ״ת למרחוק והזהיר כי יגנזו מכתביו למען יעמדו למשמרת לדור האחרון, כנזכר בכמה ממכתביו ואציין במקצת. במכתב מ״ה משנת תקצ״א: ...ותשמרו מכתבי היטב, כי אצלי בעצמי הם דברים יקרים מאד ומתחדשים בכל פעם מאתו ית׳ בחסדו הגדול. וכן שם מכתב פ״ד מיום ו׳ עש״ק מחרת יוה״ב שם ה׳ תקצ״ג: ...תראה האגרת לאנ״ש החפצים באמת, ותחזור ותצניעם אצלך, כי הם דברים יקרים וצריכים לשומרם, כי יהיו נצרכים בעזה״י להחיות נפשות רבות בחסדו הגדול ית׳, ע״כ. ובמכתב ר״פ מיום ג׳ פר׳ תזריע ת״ר: ...האגרת לא תעתיק, רק לאנ״ש הנאמנים תראה בביתך ותגנוז אותו למשמרת, למען ידעו לדורות מה שעבר על האנשים שזכו לקבל אורות נשגבים חידושי תורה כאלה המחיין ומשיבין כל הנפשות לנצח וכו׳, ע״כ.
ובמכתב שמ״ה מיום ג׳ וישלח תר״ב: ...ותגנוז מכתבי זה כי יהי׳ נצרך בימים הבאים בעזרה״י. גם כל מכתבי תגנזם ותשמרם כדרכך ולא תגלה אותם כ״א לאנ״ש, ע״כ.

כמה שנים אחרי פטירת מוהרנ״ת זצ״ל נתעורר הגה״ק הרב מטשעהרין זצ״ל לאסוף מכתביו ובאחד מימי ר״ה עלה על הבימה והכריז כי כל מי שיש לו מכתבים ממוהרנ״ת זצ״ל יביאם למען יעתיקו דבריו ויודפסו להחיות עם רב הצמאים לדבריו הק׳, כי מוהרנ״ת זצ״ל, חוץ ממה שכתב

לבנו ר׳ יצחק זצ״ל, כתב בכל עת מכתבים לאנ״ש בכלליות ענייני אדמו״ר ובפרטות לחזקם ולעוררם לעבודת השי״ת, כנזכר בהקדמת המכתבים וז״ל:

...לבד מה שהיה צריך כמעט בכל יום לכתוב מכתבים הרבה ובאריכות דברים המשיבין את הנפש לאנשים רבים מאנ״ש אשר זכו לשתות בצמא את דבריו כידוע וכו׳, והן עתה שמנו על לבנו לחפש אחר מכתבים שלו המפוזרים בין רבים מאנ״ש, לא השגנו אחד מששים, כי זה שנים רבות אחר הסתלקותו זצ״ל וא״א לקבצם עוד, וכו׳, ע״כ.

גודל החביבות שהראו המתעסקים בקיבוץ מכתביו היא שעמדה לנו לברכה ונעתיק דברי המתעסק בהג״ה למכתב צ׳ וז״ל: אמר המעתיק תחילת המכתב הלז לא מצאתי רק מעט מסופו, ואמרתי גם זה להעתיקו, כי מי שיזכה להביט בו ובכל המכתבים בעינא פקיחא יראה בעיני חושיות שכל דיבור ודיבור מושרש בו רפואות תעלת נפשינו לרפאתה מחלאת זהומתינו ולהדביקה באור פני מלך מהקב״ה אלקים חיים, מעמקי שאול תחתית ומתחתיו, כי הם נובעים ויוצאים ממאמרות טהורות מזוקק שבעתיים של רבינו מוהד״ג צוק״ל זי״ע, אשר יש בהם כח וחיות להחיות ולהשיב נפש כל ח׳. בבחי׳ ואציעה שאול הנך, ובבחי׳ ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה׳ בהר הקודש ביראה שלימה על ידו בירושלים אכי״ר במהרה במהרה, על כן טרחתי בעזה״י להעתיק כמעט כל דיבור ודיבור, כי מהם תוצאות חיים, ע״כ.

בנוגע למטפל בהעתקת וסידור המכתבים, עמדתי משתומם כי ראיתי שני עמודי עולם מעידים ולא נמצאו לכאורה דבריהם מכוונים. א. הגר״א בר״נ מטולטשין זצ״ל כתב בספרו: ״שיחות וסיפורים״ דף ס״ז סי׳ נ׳ (דפו״י) כי אביו קיבץ וחיבר המכתבים בכרך אחד, עי״ש. ב. מצד שני נשמע כמה פעמים מפ״ק הגר״א שטרנהארץ זצ״ל וכן כתב בהקדמת הפרפראות לחכמה כת״י עם הוספות שהעתקנו לקמן כי שמע מזקנו הרב מטשעהרין שקיבל על עצמו לשמש את מוהרנ״ת אחרי הסתלקותו בקיבוץ מכתביו שבס׳ ״עלים לתרופה״, עי״ש.

אך אחרי התבוננני מצאתי כי הדברים הם מבוררים, והוא: כי בידינו ב׳ ספרים, א׳ ״עלים לתרופה״, וב׳ ״מכתבי מוהרנ״ת״. ספר ״עלים לתרופה״, הוא קובץ של רוב מכתבי אדמו״ר מוהרנ״ת זצ״ל. חלק א׳ של הספר הוא מכתבים משנת תקצ״ו עד שנת תר״ה, אח״כ מתחיל עוד פעם מכתבים משנת תקפ״ב עד שנת תקצ״ד והדבר פלאי: למה סידרו המכתבים בצורה זו? אלא שהסבר הדבר הוא, כי חלק ראשון של ספר ״עלים לתרופה״ סידר הרב מטשעהרין זצ״ל והוא כתב את הקדמת הספר, אך צירפו בזה גם את המכתבים שאסף הר״ג מטולטשין, והמכתב הראשון בחלק ב׳ מתחיל מתאריך כ״ו ניסן שנת תקפ״ב, שהר״א בר״ג מזכירו בספרו, עי״ש. מכתבים אלו, משנת תקפ״ב עד שנת תקצ״ד הם המכתבים שהיו בידי הר״ג מטולטשין.

אחרי הסתלקות שני מאורי עולם אלו (הר״ר נחמן מטולטשין נסתלק בכ״ו ניסן תרמ״ד

והרב מטשעהרין נסתלק בשנת תרנ״ג) , קיבצו ב׳ אוספים אלו והדפיסום בברדיטשוב בשנת תרנ״ו.
ספר הנקרא ״מכתבי מוהרנ״ת״ מכיל את המכתבים משנת תקפ״ו, תקצ״ד ותקצ״ה.
המכתבים האלו שמכונים בשם מכתבי מוהרנ״ת היו בידי הרה״ ח ר׳ אלטער מטעפליק זצ״ל בעל ״ההשתפכות״, חתן הר״ר נחמן מטולטשין זצ״ל. הוא מזכיר את המכתבים במכתבו הנדפס בספר ״שארית ישראל״ מכתב ל״ב וז״ל: ״גם ידע כבודו אשר שלחתי ע״י גיסי ידידינו המופלג ר׳ אברהם חזן אחר חג הסוכות כשנסע לירושלים את המכתבים של שנת תקצ״ד וצ״ה שלא נדפסו עדיין, בכדי להדפיסם שם, אנא יזכיר את גיסי הנ״ל שישתדל להדפיסם אם על ידו בעצמו, או ימסרם ליד ידידינו המופלג ר׳ שמעון נ״י מקרמנטשאק שהוא ידפיס כמו שכתב לי כבודו מכבר״ וכו׳, ע״ב.
ואעתיק שער הספר:
ספר ״מכתבי מורנ״ת״. המכתבים אשר לא נדפסו עדיין בספר ״עלים לתרופה״, נדפס ע״י הנגיד ר׳ שמעון סיליטינסקע נ״י בעיה״ק ירושלים תובב״א בשנת כ׳תבי ד׳נ׳ת׳ לפ״ק [תר״ע].
בשנת תר״צ כינס הרה״ח ר׳ אהרן ליב ציגלמאן זצ״ל את כל המכתבים שנדפסו בעל״ת ובמכתבי מורנ״ת ובתוספות, הרבה מכתבים מכת״י שלא נדפסו עד אז. סידר והדפיס מחדש את המכתבים, כמבואר בהקדמת המלבה״ד בהוצאה שניה, ושילב את שני שמותיהם יחד ״עלים לתרופה״ ו״מכתבי מוהרנ״ת״.
בשנת תשט״ו נדפס עוד הפעם בניו־יורק ע״י הר״ר יעקב דב הלוי נ״י בצירוף מפתחות על המכתבים.
בשנת תשכ״ח נדפס בירושלים ע״י ר׳ אריה ויינשטאק נ״י. חלק ממכתבי מוהרנ״ת ז״ל שהועתקו מכת״י הדפסתי בספר ״אמונת אומן״.
המכתבים ע״פ רוב מה ששלח מוהרנ״ת לתלמידו הר״ר אפרים בר״נ זצ״ל בעהמ״ח ספר ״ליקוטי אבן״.